Тања Крагујевић

ПРОЋИ ИСПОД ЧАРОБНОГ ЛУКА

ТАНЕСИ

Тања Крагујевић

ПРОЋИ ИСПОД ЧАРОБНОГ ЛУКА

Есеји и лирски записи

Библиотека
СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ

Уредник
СИМОН СИМОНОВИЋ

Тања Крагујевић

ПРОЋИ ИСПОД ЧАРОБНОГ ЛУКА

ЕСЕЈИ И ЛИРСКИ ЗАПИСИ

ТАНЕСИ 2018

ЗА ЈЕДАН ТРЕНУТАК, И ВЕК ПОСЛЕ

Творци речи, и модерност писма српске поезије

Кратак је наш пут. Дим, и пара, земља и прах. Тек се јави, а већ нестаје. Но, што је тежи пут – безмернија је награда.

Тако је писао Свети Сава, замонашени принц Растко Немањић, први српски архиепископ (око 1169, или 1175–1236), писац и путописац. Основао је манастир Хиландар, али је био и градитељ *културе писма.* Његов дух, оплођен древном словенском и византијском културом, резонанца је стваралачке ширине, сагласја временâ и поднебљâ у његовој мисли. Оставио је моћан завет: будите *творци речи.* И како год да схватимо, као писци, своју улогу у времену, ма где били, у замршеним путевима света, и различитим судбинама, мисија нам остаје управо таква – свагда иста.

Бити творац речи, не значи ли то доливати вазда уље у *ону лампу што добро светли.* Има тих стварних лампи, у музејским поставкама Београда, сачуваних још из праисторије, а на једној је напис RECITE ILLUMINAS – готово као обећање да се њоме може учинити видљивијим, хуманијим, а понекад, чак и смисленијим свет у нама и око нас.

Песници најречитије показују да је цивилизација сагласја друга страна хаоса, или бар унутрашњег немира.

Плодотворну везу овог противречја Милош Црњански (1893–1977) творац српског *песничког етеризма*, видео је као суптилни, *поетски идеограм.* Могући залог духовног мира. Његова наклоност древној поезији Јапана није била тек одраз европских склоности надреализма, коме је претходио, јер он још није знао преводе ове поезије Езре

Паунда или Пола Елијара. Био је то пре иманентни одговор лирског поете и изванредног романсијера, на питање о смислу егзистенције, која се „распада у ваздух", док негде, под бореалним светлостима, и на далеким острвима, постоји вечност неба, „те плаве воде и мир" – будистички свељубавни свемир. Јединoм збирком (*Лирика Итаке*, 1920) као и целокупном прозом, Црњански је изражавао не само антиратни протест, већ и одбрану лирског заноса – очараност тајанством, које у крхком идеограму, налик трагу птице у снегу, држи свет у вези. То је космос у коме су песништва света „једно море око земље", „а бог животворни таласа се по њему од народа до народа".

Но поезија зна и за херметизам, монашку ћелију песме. Велику тајну која надилази појединца и време, и има свој онтолошки корен, у прајезичкој тишини. У српској традицији постоји *свето дрво*, са уписом крста – делује магично, заштитно. Момчило Настасијевић (1894–1938), усамљеник, у времену бујања уметничких праваца, тражио је тај упис магијске тајне у свакој речи. И сваку појединачно видео је као глас иза видљивих ствари, као ехо древне мелодије свог језика, и у њој, запис логоса. Крајње редукованим речником, искупљивао је за нас поетеску реч од пошасти времена, од поштасти говора. Такву жудњу за „чистом" егзистенцијом касније сам срела још једино код чувашко-руског песника Генадија Ајгија (1934 –2006). Песма је ту супротност *тексту,* евокација првотне мелодије, која је неухватљива. То је уједно и врхунски парадокс поетског чина, пред вечношћу, изражен чежњом „Фруле" – најлепше песме нашег песника – али и пановог, и српског, древног инструмента. Жудња за дубоким акордом тишине, уједно и туга што, када се он огласи песмом, са собом односи и несаопштену, неизрециву тајну. Песник је дакле, увек на прагу неисказивог.

Само је још један српски песник био творац поетске енигме такве снаге. Поетског чуда, утолико већег што је у њега унапред уписан губитак.

То тамно место, са којим се рачуна – из пословица, загонетки, српске усмене поезије – постало је део разговора са великим непознатим, највећег мага српске поезије Васка Попе (1922–1991). Вид необјашњиве парадигме појединачног и колективног творачког, која из несвесног, из прапочетка, детињства света, и саме дечје игре, напоредно осваја своју двојну књигу, ватре и пепела. Попина песма је љубавно гатање, загонетка света и шифровани језик кроћења таме, оне друге стране суштине, његове туђости, која буја. То је двојна природа камена белутка – наша сенка, уписана у његову белину. Попина „кост кости", бачена међу звезде, енигматично је затварање и отварање малих кутија егзистенцијалне и космолошке драме, којима су једнако примерени и дечја игра, и поетски есенцијализам, и најизврснија фантастика. Попут „ефекта алфабета", о коме говори Маршал Меклаун, или способности кодификовања и декодирања, која почива у фонетском писању, и песма Васка Попе демонстрира то преимућство да се из малог броја симбола развије огромна палета индивидуалног говора и апстрактног мишљења, а да при том крхка творевина речи остане наша свемирска тврђава. Присна, попут гнезда, и зачудна, попут линије судбине, на длану.

Детињство цивилизације, али и неспутани стваралачки ритам српских надреалиста – од *Нацрта феноменологије ирационалног*, као теоријског основа (1931), Коче Поповића и Марка Ристића, до језичке страсти Растка Петровића и смелих имагинативних и језичких преплета Милана Дединца, Александра Вуча, Душана Матића, или еруптивне стваралачке енергије Оскара Давича – значили су судар креативног гена српског тла и, након значајних превода

(Рембоа, Бретона) и заноса књижевном Европом – уједно и најаву стваралачког космополитизма – нове, умне екстазе, и еквилибријума који је својим делом успоставио, и за више од пола столећа свог рада, обогаћивао песник и есејиста, Миодраг Павловић (1928).

Од прве збирке *87 песама* (1952), и своје револуционарне *Антологије српског песништва*, Павловић је исказивао нову енергију стварачког читања прошлости, као песник ерудита, културни антрополог, који кроз записе о културној традицији света бележи своје филозофске и књижевне путописе као потрагу за разрешењем кључне енгиме – „неспоразума човека са његовим ликом". О стварању, као обнови *праситуације*, креације и рушитељства, а нада све *светог празника* уметничког чина. У фундусу култура овај песник тражи, боље рећи имагинира, дубље од „археолошког трага", онај јединствени подстицај нарастању хоризонта у нама, под којим опстајава „књига која сама пише" – која рачуна на стварање као опстанак смисла.

Феномен песме као великог окулара света и уметности, креативног исписа цивилизације, и *Писмо као судбина*, исказани су раскошном мелодијом неосимболизма у делу Ивана В. Лалића (1931 – 1996), уједно и као велика тема о покушају да песма, саопштавајући свет објашњава и себе, преиспитује статус свог обликовања. Лалићева драматична и узвишена *песма-постојање*, (посебно његово „Море"), овај „насушни напор" и „напорну наду" свијају у „савршенство недовшеног".

Као и *дијалог о облику* Миодрага Павловића – том највећем смислу и „највећој соби у којој можемо становати" – и Лалићеве велике теме, однос према Византији, Старом и Новом Завету, Антици, или пак према Хелдерлину, Гетеу, Рилкеу, творе нове, полифонијске говоре српске поезије, мапу егзистенцијалног, филозофског и имагинативног

укрштања – нови вид *културе речи*, који најављује постмодернизам, а својом дијалошком структуром остварује поливалентност као плодно, подстицајно поетско тле.

Млади писци тако и данас воле Јована Христића (1933 –2002), преводиоца Елиотових есеја, филозофа и драмског писца. Његова поезија интелектуалне благости истовремено је интимност и ширина. Човек није сам, верује Христић, посебно не у својим осећањима. Његова песма је соба-космос, интимно осећање које радо усваја другост. То је филозофија и поезија, кроз коју проговарају Платон, Кавафи, Хелдерлин, Бодлер, Сартр… Модерност је, уосталом, по Христићу, и специфично осећање прошлости у коме рушитељсва нису доброшла. *Јер варвари су варвари*, како каже његов стих, *и нису никакво решење*. Поезија преживљава уосталом, и као узвишена и као свакодневна мудрост, која нас са часним миром и унутрашњим складом Платоновог *Федра* и Христићеве песме истог имена, од Никуда воде Негде, поетском и драмском исходу, разрешници историјске и људске ситуације.

Ако је нобеловац Транстремер својом раном песмом уздигао Балтик, модернизам је у српској поезији оставио свој меморандум: Балкан, неолитско залеђе културе, хеленизам, Византију, Медитеран, Европу, васколики свет. Рефлексију и емоцију – нешто што волимо да зовемо *лириком.* Интелектуалност и бунт. Неовангарду, преиспитивање трезора, рашчишћавање депоа речи, раскрајање поетских устаљености – ревизију архива – чак и када припадају души.

То умеће читања наноса стварности, колико и слојева самог писма, традиција је песништва, али и њена будућност.

Оснивач најзначајнијег часописа за међународну књижевност у Србији (*Писмо*) Раша Ливада (1948 –2007) у својој интелектуалној поезији, где је сваки стих сентенца, иронизује „отимање о садашњост”, ту свеколику тржницу, на

којој од речи остају само слова – *лозинке без одговора.* Под геслом да нема тамнице, сем оне у нама, фреквенција његовог стиха задире у више култура. Његова зацељујућа реч тако има порекло у памћењу срушеног. У метафори бола. И када каже, *Помери ногу, лек је под ципелом,* он је у томе *испод, у дубини*, начинио корак ка будућности.

И читави народи, цивилизације, као и људи, и речи, живе, од тих загрљаја. Од налета светлости, који, у кључу Хелдерлина, слави Војислав Карановић (1961). Од наслута смисла, као кључне могућности поезије. Јер – по овом песнику – „Језик јесте прозиран / али оно што се кроз њега види невидљиво је".

Но и када је спуштена у егзистенцију, песма је ништа мање чежња за „најближом блискошћу / Икада" – „Избављеном од посесивности". Синергија два говора, бележење корака, и епифанијског часа који се њима досеже. Расте, попут модерног светионика песме. Јер, Постоје *градови настанбе и градови бића*, каже песникиња Марија Кнежевић (1963). Разлика је у нама. У таленту освајања блискости, језиком различитости. У сјајно оживљеном знаку *Шен*, древном идеограму љубави и живота. Ходати, у њеној поезији значи бити дарован љубављу, и даровати. Цитирајући врхунце поезије, Павловића или Весну Парун (у нади за град, или у космички склад компонован у сонету о наранџи) – песникиња даје узор градње на добрим темељима, визијама и осећањима којима се чини могућим наш наредни корак – којима се, дакле, отварају дубинске капије света.

У лирици је двогласје прво оруђе против оскудице и празнине. Та плодна двојност: меко перо, горко мастило, градња у празнини, и тиха револуција поетске метаморфозе, којом проналазимо други пол бића, измакао ништавилу, неком врстом полиграфског превођења себе на друге језике, друге светове у себи.

Ту се ерос сећања и приче сусреће са еросом номадског и чулног, као и рефлексивног освајања непрегледности света Ане Ристовић (1972). А у колизији окрњених архетипских гнезда и клизећег говора садашњости, у поезији Николе Вујчића (1956) изнова се, „шапутањем", „поравнава оно што тишина открива" – ново наше боравиште, и у песми – „нови слој".

Унутрашњи човек – онај који посматра, чита, преводи, пише, загриза јабуку, на свој начин корача, и на свој начин дрхти – тај човек је и у најдубљим самоћама – он сâм колико и мноштво.

Нико у спрској поезији протеклих деценија није толико снажно изразио страхове и фрустрације модерног човека, заточеног неразумљивошћу времена, новог кафкијанског замка од папира, бетона, крви и дима – његову аветност – колико Новица Тадић (1949 – 2011). Његов тамни космос, који преплављује унутрашње биће, и земља је и небо, и тешки *архив душе* – свет од „седам туга". Носимо га, ми српски песници, у знак поштовања овог јединственог песника, као плашт, којим је заоденута крхкост и дубока сумња свакога од нас.

Али, пред застрашујуће кородираним лицем света, померених, помешаних, изгубљених вредности, бујно у поезији зна бити евоцирана и чежња за аутентичним гласом тихих, малих ствари. То је поема малих градова, интиме, меког текста љубавних бивања, у вечитом призиву *Пнеуме*, Драгана Јовановића Данилова (1960).

Простори уметности знају бити волшебна померања простора и времена. И као што се у манастиру Високи Дечани – у окриљу српског сакралног градитељства и сликарства на Косову и Метохији – на фресци из 1350, која представља Распеће Исусово, у позадини, јасно виде свемирске летилице, објекти у виду сузе – тај временски смисао је

у обрнутом смеру оживљен у парадоксу који већ четрдесет година обелодањује Мирољуб Тодоровић (1940), у језгру свог широко утицајног, поставангардног *сигнализма*. У њему је, попут извора оркестарске музике само једног музичара – аутора концептуалне, визуелне, компјутерске поезије, и других инвенција – као средиште револуције интермедијалности – сачувано место за древни *Апејрон*.

У времену транзиције речи, читавих корпорација порука и сигнала, обновљени *апејрон* – прошлост речи, каква још није била, и будућности, као новог и другачијег *сада,* у тексту постојања и тексту песме – наш тренутак поезије, из поруке Ивана В. Лалића – да „свет траје, јер значи", обавеза је да сред медијског бљештавила постанемо упорни копачи скривеног и можда превише уморног животног сјаја.

Славећи писање, па чак и пароксизам дела, који подразумева сумњу, дубоко смо већ у реалности постмодернизма. Где је свет замењен текстом света, преплављен сликама и оспореном вредношћу речи, проблемским односом према појму истине, и океаном интермедијалности.

Нема више догађаја Дела – све је догађај.

Или, како би рекао велики пољски песник Збигњев Херберт (1924 –1998) – „Нема шпица сезоне. Шпиц је сталан и апсолутан". „Сваке године Вечна Лампа троши мање уља / Тако нас честити свемир смешта у кревет на спавање" , каже његова „Успаванка".

Стваралачки чин је све друго сем гласност, и мноштво тржнице. Он је отуда друго лице празине. Стога је увек и један иманентан вид субверзије. Јер тражење властитог пута у песми већ је по себи пробијање претходног, или узорног модела.

Али то таласање, у атласу света, телу, оклопу, тамници, или илузији наших постајања, већ је у домену Хербертових лампи, без којих би нас свемир одаслао на спавање.

А лампе су тако уистину у нама. Чак и када су древне израде, с богатим наслагама чађи, пепела и златног праха. Јер гориво смо им ми сами.

Са новом инвенцијом читања смисла, којом су творци речи увек за један стих даље од дима и празнине – и са неком шаком светлости ближе магичном, истинотворном тренутку поезије.

Освојеном, ко зна за који век даље, и после.

Београд-Солун мај, 2012.

Петру Крду

ВЕЧИТА ПЕСМА/БЕЗ РАЗЛОГА

Радујте се
пад је виши од лета
одбијамо се од светлости
одбијамо се од сопствене мисли
јуримо за једним крилом
пењемо се и силазимо
низ ваздушасте степенике
радујте се
пад је виши од лета
што виси вазда у нама

НЕВИНО РОДОСКРВНУЋЕ

Песник је без старости он нема породицу
он нема децу он има мој уморни скептицизам
од четрнаест карата
он је грађанин мог језика генерал
који никада не може да буде војник
он отвара источну капију он је обична
рана речи
он послужује лудило са самогласницима јагоде с лудилом
јутром у седам сати излазећи на улицу
попут невиног инцеста

Јагода у клопци. С румунског превео Владимир Зорић. Братство-јединство, Нови Сад, 1988.

ПРОЋИ ИСПОД ЧАРОБНОГ ЛУКА

Петру Крду (1952–2011)

Мај, тај месец чаролија, још се још није родио, лета 2011, а задњи дан априла објавио је једну од својих последњих несувислих шала: да се ватрена звезда звана Петру Крду, прохујала кроз лавиринте и клопке овог света, упутила свом смирају.

И тај незамислив инцидент, ова мала земља – упорно и плодно, од 1972. године, са знаком КОВ-а, и више од две деценије под маштарском палицом њеног дугогодишњег руководиоца насељавана књижевним обиљем – примила је са тужном запрепашћеношћу и неверицом.

Ко би, уосталом, могао поверовати у одсуство, крај толиког присуства!

Показује се, још једном, и неопозиво, да се ф*еномен Крду* – у својој вишеструкости и обујму, без *противречности* као своје мистичне, кључне шифре, кључног парадокса – не може посве спознати ни исказати.

Онако неухватљивом – у припадању једном граду, а двојном језику, у свом постојању у вршачком округу, и у свим метрополама света, у култури ове нације и мултикултурној градњи њене пејзажне и дубинске архитектуре; у његовом песничком гласу, који је и најједноставније вести саопштавао малим поломом метафоре, и у коме су се вазда надметали занос и иронија; у крхкој фигури човека који је наликовао дечаку, и будан, попут ретке птице, заборављао да на свој пут возача Формуле 1 понесе и своје године, да узме при томе који залогај, или да спава; који је тегобне призе-

мене радове у непосредној изведби најосетљивије музике, најфасцинантније изложбе слика, и мислених радионица, које је осећао као непремерено благо Књиге, обављао са заразним фанатизмом, савлађујући трпка и тегобна времена, књизи никад наклоњена, својом мисионарском енергијом – таквом дакле, неуморном, екстатичном, замишљеном, тајанственом, измичућем, сасвим издвојеном из сумора овог века, могу припасти многа звања. Он би на свако од њих, тек нехајно одмахнуо руком.

А опет бисмо, са смислом за праведност, из чиста срца, и кратко, његов мегаформат свакодневно посведочен у више профила и облика постојања, најрадије сместили у појам *Витеза Чаробног брега, или Ковача немогућег*.

Једноставније, у тек неколико црта речено, био је, уз Васка Попу, један од утемељивача Књижевне општине Вршац, њен дугогодишњи председник и главни уредник ове издавачке куће.

Непредвидљив, као кошава, или закаснела поноћ, у разговору са свим континентима, Петру је био *творац вести*, које је телефоном, пријатељима писцима, преводиоцима и новинарима (сви су они били проверени и равноправни слушаоци његових тајанствених порука), преносио из своје књижевне комуне. Никада није звао да чује шта је ново у престоници, знао је да је престоница, оно право *срце дешавања*, у ствари, његова заједница вредних и предузимљивих људи, који су заправо један човек. Са презименом Крду.

Много пре него што су се у главном граду усталили „изласци поезије" на тргове и улице, у трамваје, на пијаце, он је поетске промоције издања своје издржљиве, самосвојне издавачке куће, на четири ветра, одржавао у авионима међународних линија, у возовима, забаченим местима, хотелским собама, затворима, лифтовима, а мале тематске сајмове књига стављао је под капу свог Вршца, јер је ве-

ровао да *књижевна општина*, у суштини, мора пулсирати *дамаром књижевне државе*.

Његове конференције за новинаре често би биле у ствари тек ужарени телефонски дијалози – мало је новца имала кућа са једним запосленим (а то није био он) и једном платом (секретарице), за путовања и маркетиншке, углађене егзибиције. Петру је зато био неочекиван гост, никада и никоме није обећавао свој долазак, у који није могао бити сигуран, а стизао је како је и мислио – начином кошаве, често ненајављен, у старом аутомобилу свог верног пријатеља, гимназијског професора историје Петру Флоре. Мерено реалним простором и временом, за данашње појмове, могло би се рећи, готово пешке.

Под великим рефлекторима није га било. Имао је увек хитнија, и неодложна посла, да књиге које припрема стигну на време, под куполу Сајма, на уобичајено место, на првој галерији, где се, као под чадор номада, у сигурно и топло окриље његове *покретне изложбе књига*, како сам називала та укусно опремљена издања, скупљала васколика књижевна, преводилачка и сликарска елита, али и библиотекари, ђаци, пензионери, анонимни љубитељи књижевности, које је умео да награди новом књигом, или да са осмехом превиди да је понека збирка просто „залутала" у студентски џеп.

На њему је било да фантастични програм више институција оствари као да упошљава читав креативни тим. Био је, сам већ, творац и творница идеја, извођач радова, разносач заноса на бициклу, покретна књижара и сајам непојамних радости. Његове феште биле су природан ореол који је исијавао из празника књиге, али често и начин да се доскочи плиткоумљима велелепности и бирократског слепила, што су, забављени собом, заборављали на насушан, готово ненаплатив састојак егзистенције – његову непроцењивост – креативну ватру, њен пламени час, вечност, и душу.

Завршио је историју и теорију уметности у Букурешту, овај песник, искошеног погледа, који је, померајући ствари из устаљеног лежишта, веровао да ће тако бити видљивија њихова специфична тежина и да ће кад-тад неприлике, и многобројне неправде, чини се одувек уписане у судбину писца, књиге, а посебно поезије, бити исправљене, да ће „ствари једном морати доћи на своје место". Широким потезом маштара на свакодневном раду у оскудној стварности, он их је тамо и постављао.

Едиција *КОВ*, и лист *КОВИНЕ,* које је уређивао, биле су увек отворене новом, и експерименталном, тек откривеном. Волео је да завири у књижевне нотесе и свеске настајућих или заборављених рукописа, дневника, писама, необјављених филозофских списа, сценарија, и тако су, једни крај других, листали и млади и мудри, завичајни и светски писци, на истом стаблу, у мултидисциплинарној филозофској радионици и међужанровском жару, у стваралачком атељеу званом *КОВ*, или *Атлас ветрова*, без којих се не могу замислити наши ноћни читалачки универзитети, у којима смо откривали, по први пут, и само ту, узбудљиво, алтернативно штиво, које се не може наћи у званичним наставним програмима, на листама безброј пута умножених истих наслова прослављених писаца – а носе вредност своје веродостојне наталне карте, нечега из чега су настајали, нарастали, што је успостављало и потврђивало њихову аутентичност. Тако смо откривали Д. М. Томаса и Хандкеа, и једног другачијег, и мање познатог Набокова. Ту смо читали *Хронике* Чеслава Милоша, Мрожекова писма, а чекали су нас Ман, Јингер, Херберт, Ленц, Гомбрович, Гросман, Киш и Кафка, песници Мишо, Павловић, Холан и Симић, фасцинантни увиди у Кавафија, или Давича. Почев од *Мартовских ида*, Душана Матића, само је у прослављеној и њему лично тако драгој едицији *Несаница* објављено го-

тово седамдесет наслова, међу којима су и неке од књига које је, у међувремену својих маратонских трка, превео и сам Петру Крду: *Румунске и друге песме*, Васка Попе, или, у јесењим табацима, најављена Сиоранова књига *О љубави*, и, неукоричена још књига „надреалисте пре надреализма", Урмуза, са којим је Јонеско и сам признавао своје књижевно сродство, и сва од штампе још топла књига изабраних стихова на румунском нобеловке Херте Милер.

Тиме већ наводимо и неке од наслова из читаве библиотеке, од преко двадесет књига, које је превео сам Петру Крду – почев од Елијадеа, Благе, Дојнаша, Целана, вишетомног Сиорана, Јонеска – до Никите Станескуа, за чију је књигу преведених стихова *Муња и самоћа* (КОВ, 2007) добио најугледнију преводилачку награду у нас „Милош Ђурић".

А Петру је, не заборавимо, био новинар, са сталним запослењем у важном медију, али у слободном времену којим није располагао, био је запоседнут ванвременом и потпуном бригом о судбини КОВ-а, коју је преузео од родоначелника вршачке културе, и мага светске поезије Васка Попе. Никада миран, напротив, фанатички узнемирен, од гвожђаре у Стеријиној кући, која је била прва и до сада најзначајнија адреса КОВ-а, начинио је модерни културни центар, са сталним изложбама књига, слика и графика, са књижевним догађајима, која су одзвањала посвуда где се за књигу мари, а почињала ударцем у гонг, на чувеној трибини „Средом код Стерије". Аутор нове књиге, тек пристигле из штампарије, ако је бивао из других и удаљених региона, и није морао бити присутан – трибина би се ипак одржала, у салонској атмосфери, са просвећеном публиком, коју је неуморно привлачио и дискретно образовао, попут омиљеног, разбарушеног, незамењивог професора књижености. Ти поштоваоци књиге које је одгајао, стасли би у непогрешиве читаоце, критичаре и тумаче, који су му

узвраћали како је и очекивао – никада више они не би могли пристати на глуво доба, на време без књиге.

Ко је једном био гост КОВ-а, заувек је постајао пријатељ ове куће, Вршца и наше културе, а ту спадају и највећи, попут Ружевича, Шимборске, Липске, Чизове. Памтим озареност једног од највећих песника енглеског језика данас, Ирца по рођењу, Пола Малдуна, који је своје наступе у нашој средини озрачио једнаким односом који је имао и на некој од светских катедри, обраћајући се вршачкој публици са отвореношћу и ерудицијом својих оксфордских предавања, истински обрадован признањем које му је у том граду уручено. Исто се може рећи за Дојнаша, Транстремера, Мусапија, или Бландијану, песнике овенчане јединственом „Европском наградом", коју је, по савету Сиорана, КОВ додељивао управо песницима, не би ли она увећала одјек у јавности који поетске књиге, чак и највећих стваралаца, у бучним временима тривијалија, најчешће немају, и тако им лакше крчила пут до читалаца.

Посвећеник, читач порука својих вршачких претходника, али и сам покретач и превратник у свету духа, Крду је знао колико су опасни мир и ћутња равничарства, чак и кад поседују брег – ако га не умеју рашчитати и рашчинити, у свој његовој непомичној глини и иловачи, и преобразити у светлосну твар, у светионик, видљиву опомену и оријентир на карти свих равничарства. Из Петруа је исијавао ватромет топле, унутрашње звезде, која је слутила да је књизи у свим временима потребно много светлости и енергије да се јасније види њена улога и значај, а да је свака добра књига уистину способна да мења свет, јер *нас* не оставља истим, дајући нам енергију снова и знања, и слободно одабрано звање покретача промена у уштогљеностима или неправдама задатог, ма где да смо се у универзуму људског удеса задесили.

Песник, у души – са вредним и запаженим књигама, још од прве, *Намена удвоје* (1970) – а следиле су збирке *Заменице*, *Доносилац ока*, *Јагода у клопци*, *У цркви Троја*, *Меланхолична тутњава*, *Љубичасто мастило*, све до недавно објављене *Мој грађански шешир* (Прометеј, Нови Сад 2010) – он је заправо у свему што је за поезију предузимао, истински *идеалиста на делу*, творац књижевне утопије која се може остварити, начином поезије. Велики песник Дојнаш је о његовој поезији забележио: „Лирско достигнуће је у песниковој способности да све демаскира не предујући се, при том, ниједној идеологији: лирско ја говори, превасходно, у име човечности и зато је његово ламентирање потпуно очишћено од сентиментализма, веома потресно. У једној оваквој песми, *антипоезија* твори поезију од онога што је традиционално песништво избегавало да чини: од лирске хладноће одређених констатација које крваре густом крвљу као ране савремене Историје".

Та иронија, понекад и сарказам Петруове лирике, необична су њена моћ, да се ствари и односи виде у њихових помереним, искривљеним облицима, и да им се пронађе дубинска димензија, пободена у саме темеље света. Његова „рана речи" – једна од најлепших метафора која смисао за надреално удружује са смиреним, готово метафизичким прозиром, у коме се обелодањује једино опстајуће благо духа, а као једино оружје разума одабира реч, која пак у свом сродству, љубавништву и креативној потпори, опет не налази ништа ближе ни плодније до саме речи – један је од најлепших путева одрастања песника у *грађанина језика*, како и казује његова песма „Родоскрвнуће" (*Саучесништво,* Рад, Београд, 2003), посвећеника, оданог рани света, начином болним, истинитим, колико и милосним, невиним, зацељујућим.

Песник је без старости он нема породицу
он нема децу он има мој уморни скептицизам
од четрнаест карата
он је грађанин мог језика генерал
који никада не може да буде војник
он отвара источну капију он је обична
рана речи
он послужује лудило са самогласницима јагоде с лудилом
јутром у седам сати излазећи на улицу
попут невиног инцеста

То је, дакле, био смисао Петруове *душе која гунђа*.

Његова се, у најтежим временима, како је умео у разговорима да хуморно и горко каже, често обраћала Стерији, писала писма Попи, као првом и неприкосновеном кључару поезије, па и самог КОВ-а. Имао је, упркос склоности ка перформансу, који треба да отвори чула за *догађај књиге* свим заспалима, непогрешиви осећај за најподеснији тренутак да нешто објави или учини, али и за кључне димензије времена, по себи.

Ковач КОВ-а, није пропустио да реализује јединствену *Стеријану,* објављујући једну по једну књигу знаменитог Вршчанина, или катедру Васко Попа, са слухом за допуну критичког и афирмативног наслеђа у погледима на великог песника (међу новим издањима је књига критика и полемика, 1956-1968, коју је приредио Гојко Тешић). Или, да у освеженом приређивачком приступу Николе Бертолина, публикује *Књигу о Микеланђелу* Милоша Црњанског.

Потиштен, болестан од неверице, рекла бих, био је само једном – када је 2003. године, одлуком општинских власти, КОВ исељен из Стеријине куће. Обећао је тада, са поносом и по мери свогината, да ће ова кућа радити, макар и у пар-

ку. А већ следеће године, КОВ је био проглашен за издавача године на Сајму књига у Београду.

Посебно је, са великом тугом, и за њега необичном ћутњом, примио вест о одласку последњег, шеснастог у низу, добитника Европске награде, песникиње Весне Парун, само дан по отварању Сајма књига, у октобру 2010, када је на штанд КОВ-а стигла њена збирка изабраних песама *Повратак стаблу времена*, коју је сам приредио. Овим чином, желео је да бар за тренутак рашчини тегобност година и сва раздвајања које смо преживели, и да ублажи самотништво ове већ увелико заборављене и оболеле песникиње, да је врати под призму заслужене пажње. Награда је остала неуручена, али значај његовог геста сви смо разумели.

Ништа га, сем урађеног, није могло умирити ни задовољити. Одушевљавала га је фотографија Петра Вујичића на којој ову легенду преводилаштва, коју је надасве ценио, надмашује у расту стуб сачињен од књига које је превео. Инспирисан, занесен, у свему необичан, он је у Вршцу, 23. априла 2010. године открио *Споменик књизи*, сачињен од издања КОВ-а. Фотос, на коме је Петру, у покрету, нејасан, али је при том сасвим видан и јасан стуб од књига, највернији је приказ најважније његове карактерне црте.

О себи није говорио, није слао критичарима, приређивачима антологија, па ни пријатељима, своје нове књиге и песме. Веровао је *у књижевну истину*, у неку другу правду, по којој се вредности морају обелоданити у неки свој час, а да је његово, и на њему, да открива друге. Да слави Књигу.

Склон песничком визионарству, а понекад и добронамерној мистификацији, саопштавао је новинарима да му је, једном, неки знаменити писац рекао да кроз Вршац пролази осовина света. Чини ми се да је то била, заправо, једна од круцијалних идеја-водиља самог Крдуа. Непобедиви

стуб, пободен у време, древност и будућност, са ехом из румунске традиције и с кореном у свим индоевропским културама, меридијан који привлачи и сажима све друге меридијане, а пролази кроз Вршац, његов је песнички одговор *Бескрајном стубу*, остварењу највећег вајара двадесетог века, Константина Бранкушија, подигнутом у румунском месту Трг Жиу. Висином од тридесет метара, он сеже, чини се, у недоглед. Пободен у земљу, стреми ка небу, силази и пење се, у исти мах. Под истим насловом, у *Несаници*, објављен је 1996. позоришни комад Мирче Елијадеа, чији је главни лик Бранкушијев *Стуб*. Драму је превео Петру Крду. Он је већ тада, и одувек, чини се, знао да идеали нису пуки идеализам. Да један посвећен, насушни простор, из наслова његове песме „Изнад хоризонта" (*У цркви Троја*, Рад, Београд, 1992) може бити освојен управо „срицањем неба", „летењем у себи". „Неодољивом потребом за *бити*".

Светски дан књиге, у Вршцу, 23. априла 2011, само једну седмицу пре Петруовог одласка, обележен је подизањем *Капије књига*, саздане од 415 наслова објављених за непуне четири деценије трајања КОВ-а. Петру је тако одувак схватао своју мисију, уткану у судбину ове вибрантне вршачке осе, која је постала видљива оснивањем КОВ-а 29. маја 1972, на иницијативу Васка Попе, са идејом, уписаном у њен лого, *да траје до бесконачности*. Зато је Петру био човек будућности.

Не слутећи свој одлазак, смишљао је за ту 2011, јунски симпозијум о Васку Попи, помишљао да септембарски светски контрес ПЕН-а у Београду, бар делом, пресели у Вршац. Да оствари нову књигу трилогије са песмама и записима аутора света, *Пут за Вршац*, да доврши монографију о КОВ-у. И пробди над обећаном могућношћу пресељења огромног трезора ове куће, из мансарде у згради „Бахус", у Стеријој улици, где је КОВ био привремено смештен, у нову

зграду, заједно са брижљиво чуваним књигама, са више хиљада фотографија аутора, њихових писама, или рукописа, са огромним пратећим фундусом слика и цртежа.

Није било лако пратити Петруа. Таквог – сложеног од журбе, неконвенционалног шарма и непоткупиве озбиљности – од снова и прагме, од тренутка, од садашњег и будућнег времена.

Не знам како нам се уопште и могао десити феномен Крду. Та топла звезда. Како је могао обједињивати више толико далекосежних и сваким даном посведочених пројеката у исти мах. Био је, између осталог, осам година на челу вршачке позоришне сцене на румунском, и бринуо о стварењу петнаест фасцинатних представа, и као и увек, о непостојећем и недостатном новцу за пробране књиге новог плана, које су се ројиле.

Одакле је у овај наш оскудни, суморни, уходано прагматични свет, доспео тај чудесни, вечни дечак, са небројеним мисијама, којих се потпуно бесплатно, безмерно трошећи своје таленте, приватност, све могуће изворе енергије, подухватао. Како је све то стизао, када је писао, преводио? И ко би све то могао уопште бити. А ако не Крду. Песник. И песничка душа, што са нама дише, а обитава у будућности.

Било је немогуће сустићи и сабрати га. Не спорити са њим, и са њим се не усагласити. Не волети га.

То показује искрена туга посвећеника књиге – његови Вршчани, „Кововци", читаоци, ученици, професори, новинари небројених медија, позоришни радници, сликари, његови писци и преводиоци, библиотекари и књижари. Београд, Нови Сад, и друге светске метрополе, засеоци, ливаде и мала панонска брда – сви ми, заморени немирним небом историјâ, уљутали под изговором посусталих економија, и видних несташица топлине и воље – што се његовим одласком осећамо изненада осиротели, а једном

за свагда везани за разбуђујућа сазвежђа КОВ-а. Сви ми, што смо одувек знали, или тек спознали, шта значи макар једном проћи испод чаробне капије, бескрајног лука, или заноћити под корицама једне јединe књиге.

Најбоље је било Петруа заволети одмах, напречац, а тада би то бивало за сва времена, и веома лако.

Много ће теже бити сачувати његове тековине. Омогућити им да живе, да се унапређују, да га прате. Простор без њих био би застрашујућ, безваздушан, потпуно немогућ. А сада је на нама да га чинимо могућим.

Постојале су књиге које смо писали у жељи да их објавимо само у КОВ-у, и оне које смо читали, знајући да је могао да их објави једино КОВ. Нека и даље буде тако. Петру ће тада бити са нама, даће нам, можда, прелазну оцену за будућност – тај пламени дечак, та *душа која гунђа*.

Толико. Журим. Можда ће се, из вечне несанице, телефоном, опет у неко недоба, јавити Крду. Запитати шта је са оним договорима које смо започели. Зашто касним, када је он одавно спреман.

Мај, 2011.

Љубиша Ђидић
НЕ МОГУ ОВАКАВ ТАМО

Одлажем године љубави
нисам завршио све што треба
многе потковице чекају мој чекић
дивље јагоде моју кишу
једна туга моју сузу
нисам се довољно исплакао
одлажем године због унука
којег још немам
опрости Црњански брате
лутам још витак под сребрним луком
нешто што не знам шта је
а све је
стоји и чека ме
Господе
колико се тога накупило
што треба да радим
видиш и сам да ме мораш сачекати
не могу вакав тамо

Љувене. Изабране и нове песме Љубише Ђидића. „Шумадијске метафоре". Младеновац, 2014.

ПАРАЛЕЛНИ СВЕТОВИ ЂИДИЋЕВЕ ПЕСМЕ

Тешко је замислити да читалац чак и случајно одабране књиге из богатог опуса Љубише Ђидића у њој намах не препозна пишчеву примарну инспирацију – њену водиљу, потку, дух и тон – ауторово писмо љубави.

И у прози, у дневничким, путописним и прозним записима, у читалачким афинитетима, стваралачки плодно, и разноврсно, и увек на нов начин надахнуто, то писмо у различитим фасетама, чини се, прелама трајну, кључну и пресудну песникову преокупацију, Ђидићево стваралачко *Слово љубве.*

Песник сам – имам право на своје срце – мали лирски поклик, из његових *Скраћиваних прича* (2012), креативна је апологија путовања, луталаштва, искушавања, права на емотивне, и надасве духовне, круцијалне потврде песниковог бића, на питања, и никада до краја саздане одговоре.

И Ђидићеве *Љувене* ће, уместо било какве дефинитивности (јер, није ли љубав у трагању, у животним искушавањима – несавршена, а увек, у својим најчистијим огледалима, тајно, и непрекидно жељена), растворити песникова унутарња штива, питања и недоумице, дирљиве и сетне поетске виђете, као непосредни говор искуства, свакодневних спотицања и лирских чарања, али их и осветлити, попут свечаних алеја, својим ванредним метафорама, које чине посебну врсту пробраног, уздигнутог и многозначног лирског појмовника.

Између сумње да су, како стихом сам каже, у српском правопису и поезији, валидне олаке речи, за једнократну употребу, и уверења да се у сваком таласу емотивне плиме рађа

једна мала револуција, пробија се, у Ђидићевој песми, увек за неки нови степен дубља, и виша просветљеност, моћна и плодотворна вера у време песме, у којој човечанство престаје да ратује, и која нас примиче „космичким љубавима".

Но његовим лирским вртом, ипак, не промичу само паунице и јеленице. Одвећ зрео, да би данашњици, и садашњем тренутку, тек слепо веровао, и довољно стваралачки искусан да би олаку заљубљивост и заљубљеност уводио у тиху светковину лирике, Ђидић своју песму тка на двоструком разбоју опажајне чистоте, веристичког детаља, опреза и скепсе, али и отворених димензија оних духовних пејзажа у којима је феномен љубави виспрено успостављен као природна обновитељска енергија духовног наслеђа, и као надахњујућа снага животних и стваралачких потрага за недвосмисленим вредностима, трезорима неизрецивог, а непорецивог азбучника нашег бивања.

Ђидићеве несвакидашње метафоре саздане су на паралелним световима, будући да је и његово перо подједнако умочено у „историјску страву", колико и у реалност, закључану за благост, отету чулима, стегнуту дикататима емпирије, изранављену бомбама. Но као и она дантеовска сила која покреће свет, и Ђидићева лична љубавна феноменологија, саздана од више сазвежђа у исти мах, превазилази оквире тренутка, задате реалности, и попут генског записа, увек је наклон прецима, и потомцима, некој могућој временској и космичкој хармонији, дотицају и прожимању епоха.

По дубокој песниковој вери, међутим – и оној Лазаричкој розети, чијим очима види своју Србију, и оној сневаној звезди из родне Милентије, претворену у камену сунчеву сестру – потребан је љубавни додир обнове, и залечења, благотворна, етарска енергија, која ће развејати астрални, поленски прах Србијом, а ледене пахуљице Европе претворити, на начин Црњанског, у цветни прах.

Тај прстен љубави, саздан од самог њеног кружења, Ђидићеве су најчвршће и најтананије метафоре, његов особени песнички говор, који водама из бунара завичаја, или мирисом старог капута драгане, саздаје његову личну митологију, али истовремено, у пробраној симболици свог песничког вокабулара – као у оној *поноћној јабуци*, што лагано труне, али се и бајковито обнавља, моћном чаролијом пољупца – гради и свој поетски језик наде.

Ђидићева меланхолија опомиње нас на скровита места наших чежњи и недопеваности, на то колико су непостојана чак и најсјајнија дела љубави, без својих нових клесара и настављача, тумача и обновитеља, колико је несавршености у нашим трошним бићима, на то да никад довољно није религије и лепоте за ту божанскост која нас обасипа милошћу, а заноси слутњом да можемо за њом – по њеном светлом трагу – и ми овде, на земном, изрованом и блатном, или усијаном асфалтном путу.

Недовршена, попут кантилене, тежње за неокончањем, попут љубави саме, и самог стварања, љубавна песма Ђидићева је чежња за бољим, савршенијим властитим бићем, а једнако тако и савршенијим и бољим бићем света.

И зато, уистину, никад довољно лепоте, нити религије. За то посвећеничко, и прочишћујуће уздизање – како казује уздах готово сваког Ђидићевог стиха.

Ефектна завршна песма књиге „Не могу овакав тамо", као уосталом и његова поезија у целини, имају стога свој стални пропратни контекст – песникову скрушено прећутану, неизречену молитву, сродну оној Доминтијановој речи упућеној С*ветлости* – јединој „којој ни почетак не почиње / ни крај не ишчезава".

Која закратко, и у нама, обитава и пева, онда када нам се учини да нам је свет дом, и ми дом свету, васколиком небу и својој првој, и последњој звезди.

Онда када нам се дешава љубав. И када љубав сами стварамо.

Када најљубавније љубимо.

Јули, 2013.

Александар Ристовић
РУЖА ЗА ОНУ КОЈА НИЈЕ ОВДЕ

Моја мати у старинском аутобусу
прелази огроман пут. Преко залеђених ливада,
кроз снегом опхрван планински предео.

Седећи иза возача, разговара са њим
о необичном времену. Љуљушка се
на свом седишту са малим птицама у крилу.

Кадикад споља чују се крици,
али се не виде они који су изложени
мучењу, негде од неког.

Наједном у аутобусу осећа се
јак мирис ружа, као да је неко испустио бочицу
с мирисом, или трља између шака ружине латице.

Моја мати путује у Нигде
зимским аутобусом. Кадикад јој је
иње на лицу. Побелела су јој уста и обрве.

Имам довољно разлога да верујем у њено путовање,
томе ме учи метафизика, али и једно
посве лично осећање времена и бесмртности.

3. фебруар 1993.

Семенка под језиком. Агора, Зрењанин и Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин", 2014.

РУЖА ПУТНИЦЕ ЗА ОНОСТРАНО

Утрнућу ову светиљку, настављајући да гледам…
Александар Ристовић (1933–1994)

Потпис ауторства у поезији остављен је језику. Његовој експлозији, и одмах потом, новој дикцији, сликовном ритму, мисаоној и имагинативној мелодији.

Поетско дело Александра Ристовића и јесте све то, али је у исти мах и раскошна и обазрива градња, будући да је свака збирка, или њен део, у исто време и нека нова, посебна ниша, из које се гласи Ристовићева песма – у више поетских облика казивања: од малих поетских наратива, нових, тек смишљених а на његов начин промовисаних форми модерних пасторала, дијалошке музике, поетско-филозофских, не ретко хуморно и самоиронично обојених распри, поетских минијатура, урбаних скица, или медитативних фрагмената. Све је ту, попут лексикона основних појмова постојања, егзистенцијалних облика, али и песничких сликовних и рефлексивних реплика, уведених у саму унутрашњост њихове видљивости – увек један низ мотива и облика, који ће одговор добити и у другим књигама.

Од најминијатурнијих записа, до поема, остварен је читав *спектар* поетских облика – само *његове,* Ристовићеве, хаику песме, промењеног канонског броја стихова, само *његовог* лирског, наоко узгредног, шетачког, перипатетичког дискурса, само његове, самосвојне елегије, или жанр-сцене, и најпосле, увек само његове слободне форме – која сугерише да значења, упркос пуној остварености сваке песме, никада у овом делу нису дефинитивна, закључана

и закључна. Оглашено ту разговара са неизреченим, недокучивим и „тајним", јава са сном, сан са маштаријом, и непрекинутим својим трајањем на јави, опипљивост и сјај дневне слике, са мекотом и продуженим, надстварним димензијама ноћи, док рескост и тежина сазнања падају на крила прозирних анђела у песмама за децу, а чаролија песничке сензације враћа чар детиње невиности, опојности и новине у песме пуне зрелости и искуства.

Ту је и оно познато Ристовићево *светло мале лампе*, фокус необично избалансираног, тананог и широког опсега, који обасјава и условљеност али и различитост онога што се назива *condition humaine* – а што у песника ове осетљивости и дубине непрекидно значи поетски дослух са могућностима постојања, густе и широке егзистенцијалне палете, љупких и страшних гласања људске судбине.

Јер оно што хипотетичке поетске увиде, или реминисценције, оштра опсервација и стваралачка инвенција чини тако стварним, и уверљивим, управо у сликовним и ритмичким слаповима, низовима преобликовања и значењског померања – напредо са шумором животног вавилона једне књиге – оглашава и као свакад другачију могућност и улогу песме, другачије управљен прамац стиха, и песничке пловидбе, у чијим се инспирацијама и вишеобличју крију њени хоризонти, и њена слобода – могућност да се надживи фатум *једног погледа на ствари*, *једне истине*, једног, безусловно датог исхода. Да се преживи, преобликује, у сваком трену – могућношћу песме, те „нарочите врсте сањања" – свака коначност, равна смрти.

„Видети себе и ствари још једном" – завет је ове поезије.

Па и одонуд, „с оне стране времена". Не изневеравајући, при том, ни један трен, ни један предмет ни биће, с ове стране његове темпоралне егзистенције.

Та „библиотека постојања" сасвим је у складу са идејом чувања књига, сврхе и улоге писма, како предочава песма

„Библиотека” (*Улог на сенке*, 1981). Јер предмет чувања ту су „Примерци / Узети из живота с намером да му се врате / Када то устреба” (...). Заправо: „библиотека / Ненадокнадива / У изгубљеном времену и простору”.

Уистину, фантастичан, у самој идеји, и духу, одзвон је тежње иза које стоји цело Ристовићево дело. А која, у самој суштини, тако недвосмислено спаја живот и писање. Бивајући испуњење оног суштинског, присног, интимног, и зато дубоко и непатворено лирског, пре него ли декларативно поетичког налога. Нечег тако једноставног, ристовићевски обичног, да делује онеобичено: оне жеље и тежње, свима припадајуће, коју ипак пре и након свих, и свега, препознаје и остварује Поезија. Оног дубоког, потресно људског порива, што сабира једноставни поетички налог, готово завештање, у зајединички смисао људског и креативног послања. Као једину могућу надокнаду за човеков усуд. „Као добробит од онога што изгубимо”.

Тај чудесни, надреални свет отворених перспектива, који одбљескује сјај соларних и месечевих панела, попут *неба песме,* и сам нас осматра – зачуђен, запитан, занесен оним што види. Јер поетски језик, како га Ристовић тумачи у својим есејима, и како га поетски остварује, и јесте та загонетна и одгонетајућа, никад довршена могућност једног, увишеструченог и бескрајног путовања: *ствари се преображавају у њему, долазе до спознаје о самима себи.*

Као у неком треперавом и обртном пољу огледалâ – једни без других не могу, у Ристовићевој поезији, „призори овдашњи” али ни они до којих се допире чистим поетским сневањем; они, које дотичу наша чула, а опет их надјача сећање, или машта; они, у којима ни Платон не може без Аристотела, а детиња непосредност и маштарија додају други ветар, смер и боју егзистенцијалној наметљивости и беспризорности историје – спремне да надјача сваку фик-

цију. Ту су човек, судбина и време, увек више од задатих егзистенцијалних крајности – сликарско платно, и река свиле. Никада све, и никада ништа: материја за снове – кост и прах – а опет више од праха и празнине: „грађа за будуће предмете" и пределе, где се замрзнути призори саоница, што редовно једном одводе у непознато, наједном растопе и изнова оживе под ружом путнице у оностранo, као на топлом, ваздашњем крилу животне створитељке.

Готово је необјашњива та моћ која конкретност и чврстину *лирског факта* Ристовићеве песме преводи у *прозирност речи*, у којој се огледају предмети за „свакидашњу употребу" али и станари урбаних вишеспратница, и глоба, шетачи уз брегове и низ њих, малом стазом за пешачење, крчмари и крчмарице, невесте, јавне девојке, вране, врапци и остале птице, муве, црви, гусенице и лептири – преобраћајући се, муњевитим бљеском, у надреалне призоре босоногих дечака из детињства, у милооке кћери што читају грчке филозофе, у Јефимијин ситан вез пун опомена и ситних и златних капљи крви, у Попине и Кишове животне цитате, у болести времена и стратишта голобрадих војника, и Христа што лебди над пољем, дрвећем и травом – „вечитом, дабоме" – те тако, у непресушном низу, воде и до господарице срца, дома и свемира – руже „превртљивке", чијим најмањим пахом бива отворен, изнова, простор Живота, којег се не можемо надисати.

Сав од једнако реалне колико и фантастичке поетске снаге својих преобразивости, обртности, и непребројиве разноликости, саздан је Ристовићев поетски свет, што непрекидно говори о „неком" и „нечем", или о нашем, о било којем, свачијем путељку, застанку и путу – пружајући му додатну прилику, алтернативну могућност, да такав какав јесте, од *обичности* и *величајности*, преживи, као песма од некад, и песма свакад – као животна неопходност трајања

капи воде, или звездане ноћи, трешње пред прозором, Жене, Детета, жамора људи, *говора љубави*. Као микросвемир, сачињен од поетске осаме, али и као непоновљива истина мале песме у којој „не називам ништа својим, / уистину, ништа ми не припада", а постоји, чак и у вишем реду ствари и истина, као искуствена сума, и мирис есенције – покретни призор унутарњег песничког ока, и душе.

„Детињство има два времена, будуће и прошло, а човек на средокраћи ове имагинације, разазнаје два темпорална смисла", пише Ристовић. Њихово место сусретања, тачка је зрелости – бол. Депои привидних сувишности, отисци минулог, трагови нашег постојања, Ристовићевом песмом стога, са самог прага ишчезнућа, изнова бивају враћени у живот. Шта више, *рађају* нови живот, из своје властите непознате дубине: у јединој привилегији Песме. Из простора између песникове „семенке под језиком" – која је почетак почетка сваког и најмањег фрагмента из Ристовићевог *животописа живота и песме*, тог „једноставног говора о стварима" – и велике, недовршене поеме, исписане линијом „која не долази ни од куд нити се икад завршава" – оном, дакле, Ристовићевом, непоновљивом, једном, али неодвршеном, „чаролијом љубавне реченице".

22. април 2015.

Десанка Максимовић

*

Чија ли сам сен ја, пролазни путник кроз оно што
пролази?
У мени има непровидне и зелене помрчине прашума.
У мени каткада пева нешто као страшна тица у поноћ.
А на обали моје невеселе душе цвета цвет што воли сунце.
Одакле ли сам овде дошла ја, чувар највећег блага
намењеног вечности?
Мириси ливаде као да ме опомињу на моју давну
домовину.
Сенке облака као да су некада лежеле ми на души.
Као да су ме некада мртву ветрови носили кроз тужне
долине.

Огледало, XI, *Песме*. Издање С.Б. Цвијановић, 1924.

ЗА ПАСТВУ СРЦА

Чега ли сам сен ја, пролазни путник кроз оно што пролази?
„Путник”

У свој дневник читања записала сам, давно: само име јој изговарамо: Десанка. И тако је памтимо – непролазну, у свим пролазностима, *вршњакињу свевремена*.

Читала је свет са усана света. И боље га разумевала, песмом.

О тој песми говорили су као о *леву*. Но та мелодиозна нота њеног казивања неправедно је бацала у засенак дијаграмску тежину њених промишљања, као што су њена спонтаност и раздраганост у други план стављале њене опомене, и туге. Била је, у животу, носилац хиљаде осмеха под сенком шешира, очаравала академике, преводиоце, путнике, децу и птице. У поезији пак, остала је савременица чак и оног доба које тек настаје, доба стрепњи – великих раздаљина, хладноће срца.

Ту заокруженост и истанчану пуноћу Песме као да је могла саздати само једна рука, једна душа. Жена. Јефимија. А онда Десанка. Прва у везу, самотним светим тишинама. Друга разговорна, у шарама гласова Бранковине, у музици шума и поља, жамору градова; у тамном говору тла, и времена, брдовитог Балкана, и страшне, друге стране светлости и ума – оне „стотине ђака у једном дану…”, историјских и песничких хроника и балада. Памћења, и бола.

Њене речи, њене су очи – њен непоновљив духовни вид, који над груменом земље црта и његову прошлост, у голој стени види отиске стопа, човеков траг у времену. Њено Ја

није само исповедна, нити само њена чаролија и прича. У њему је и прадевојчица, и сви који су живели пре; сељак што обара свети хлад стабла да с тржнице донесе грумен камене соли; одлазећи врли сој очева и мајки; мраз осаме на прозору. Њена песма је рендгентски снимак њене шаке, анатомија самоће, пролазности – човековог усуда. Али и поетски одговор, саздан митовима, летописом Перунових потомака, говором животних и духовних путописа – песмом трајања.

Она је и Жена и Човек, и Дете и Мудрац. Сама, а са другима, већ твори онај утешни сусрет – могући додир људи – у радости открића и удомљења: *Драги човек / Конак-човек, / Навек-човек,* једне Цветајеве. Или онај поглед *где се поново рађа космос / Леп од почетка, у размерама срца,* једног Елитија.

Јер у лирици су сабрана сва лица и сва доба лирике. Она је начин да језик живи – никада сам, већ као златоподложена лалићевска слика света – сашапат са постојањем. Сви тренуци у песми су заустављени – у једном часу су и будући, и прадавни. И прво лице Десанкине песме оно је Ја што постоји откад је Божјег створења на земљи, свагде. Њен говор је и пагански, и хришћански, то је и њена башоовска *уска стаза у забрђе*, њен „озон завичаја". Њен зен, где смрт и живот са оне су, једне стабљике, Октавија Паза, која носи „два цвета близанца". То је израз и оне религиозности, како је писао Иван В. Лалић, „пројектоване у немир интимног света", где Бог није сабран у једну жижу, као апсолут којим се нешто коначно разрешава – „он је расут у хиљаду могућности" – од којих свака, за ову песникињу, као да је она права.

И њено Слово љубве, и Слово љубави, једнако су *Молитва за љубав* – за „златну скрињу" и „љубави храм" – то чудо обнове света, његове вишејезичности, и свеобухвата тишине, где пантеизам и религија нису друго до укидање слепила

за лепоту и благост, интуитивна, спонтана вера у трајање, у снагу доброте, једини сјај наше унутарње звезде проласка, која своју прадавну домовину има у светлости свог порекла, и будућности, у васиони срца, и невидљивом срцу васионе.

Десанкини „лирски родослови" пулсирају у многострукости својих била. Иако је знала да „спусти се у живот као река у долину", или међу путнике треће класе – јер песници никада нису „у бегу ни од сна, ни од стварности" – у круговима њене лирике уздижу се вертикале саме поезије. Где језик није само ток, нити је песма само одраз егзистенцијалне реалности, већ двојност – потврда у новом, и старом, у обичном ходу и застанцима речи, у молитви, и у ћутању. Подједнако стваралачке језичке силе – памћење и новина – магијска и савремена језичка снага и моћ, Десанки су биле једнако наклоњене. Од песама у прози медитативне сведености, до лирског диспута са слепилом сила, моћника, и пучине света, које ће се увек о некога и негде огрешити, њена „Религија уцвељених" (из божићног додатка „Политике" 1941), али и свака песма збирке *Тражим помиловање* (1964), иста су лица једног стваралачког знака: сатрепета, „паствe срца", којима је посвећена Реч, и из чијег нам окриља Реч допире – као дар живота, његова непребројива разноликост, и паслика његове величајности.

Песник је хипостаза тог парадокса – *тока* и *златног круга* – којима влада језик, његова моћ, воља за продужењем, за уникатним добром – постојањем. „На свету је превише слабих", писао је Јосиф Бродски у свом јединому писму неком моћнику (1972). „Једина правичност је доброта". Десанкин кодекс срца управо је због те правичности сачињен. За оне, који „кап воде на длану носе", који ни до себе не знају да нађу пут, који сами су, „као звук изгубљен у космосу". Један бат срца ту престиже други, као талас, и уздах, заштитно пресрећући удесе, ратове, апокалипсе.

У песми „Вермер” нобеловка Шимборска пише:

Све док она жена у Краљевском музеју / у насликаној тишини усредсређености / из дана у дан сипа / млеко из бокала у чинију, / свет не заслужује / смак света.

Све док свега три Десанкина стиха (*Озон завичаја,*1990) дрхте у капели, у страху да Богородица, можда, неопрезно држи Христа – док постоји та Стрепња – тај завет песме, тај страх и нада – свет заслужује то „љубавно чудо” – *свети живот.*

У јединoм чланку писаном за наше новине („Правда”, 18. мај 1936), Пол Валери каже да постоји нешто што премашује славу писца – ону, остварену за његова живота. То су књиге, које ће имати „јеванђелске особине”; оне, које значе и вреде „као књиге сутрашњице”.

Имала сам срећу да сретнем таквог писца. Десанку. Да говорим своје стихове, уз њу, њену Јованку Хрвићанин, али и друге, тада младе песнике. Скромношћу, и шармом, бранила се од властите славе. А у неприкосновеном свом предводништву измицала нам је, увелико путујући у сигурну књижевну будућност.

Захваљујем Жирију награде „Десанка Максимовић”, што ме је приближио Песникињи, начином на који могу нешто да кажу и моје песме. И поезија данас. Дијалогом који је само у поезији тако вишезначан, да га, и са великима, можемо сматрати могућим.

У Бранковини, 16. маја 2015.

Стеван Раичковић
ЛЕТА НА ТИСИ

Под белим друмом тече низина:
Враћам се на Тису после рата.
Очи ми још мутне од паљевина
Траже зелени мир папрата.

Још стоји стара врбова шума
Што пружа руке у мутну Тису.
И чун ме чека на крају друма,
А дани детињства – прохујали су.

Ту смо се скидали испод дрвећа,
У модром жбуњу одела крили:
И тако, већ у касна пролећа,
По обалама вихорили.

И дуго славили једног лета
Први пут реку препливану
Бацањем у вис ђачких качкета
Над жуту Тису, зашаптану.

У облаку прашине дође јули,
Сунце пробија гнезда сврака,
А чамац напуштен, полутрули,
Заплива с нама кроз хлад врбака.

Лишће се у грању сутоном жари,
Далеко у води весло пљуска:
На ширној Тиси голи сплавари
Тону у сумрак кроз шибља уска.

Легну у врбе воде надошле.
Прелети гране вечерње јато.
Ко да су преко нас звезде прошле
Путује у бескрај ноћно злато.

И јесен надође кроз шљиваре.
Падају лишћа... а дани мајски,
Сунчања, песак и запаре –
Прођоше водом ко чун рибарски.

Лето је мајка сиромаха.
За њим надођу мутне кише
И многи другови сред снежног праха
Са нама нису били више.

У снегу смо сањали опет лета
На реци, боса, без обуће,
Жута ко лати сунцокрета
И далека од ниске куће...

У реку пониру зраке задње.
Бели се месец пун ко виме.
На Тиси подижу чудне градње
Да горе лета и усред зиме.

Сутоњем Тиса тајне преде.
Минула лета шуме из грана.
Још увек машу две врбе бледе
Као два бела, далека длана.

Нулти циклус. „Тиски цвет", Нови Сад, 1998.

О СУДБИНСКОМ, У РЕЦИ ПОВРАТКА

... Свако има песму о нечему чему се враћа / У свом кратком или дугом животу... Стихови Стевана Раичковића из његове *Тисе*, данас за нас добијају нови и дубљи смисао.

Јер Песник се, изнова, враћа Тиси.

И управо је његов дан, 5. јули, разлог више да још једном, песниковим оком, акварелима зеленог, у мрежи вода и врба, видимо Тису. Њене обале, Сенту... И једну, *песничку егзистенцију.*

Када би на путовањима, ма где, и ма куда, уз моје име био поменут мој родни град, Сента, спонтано би се отео са усана домаћина, пријатеља, писаца, усклик – *Тамо је рођен Стеван Раичковић!*

Како је лепа, за нас Сенћане, и дирљива, та омашка – нескривени осмех нашег поноса. Колико је пак у њој у исти мах и оне, нама драге, а са друге стране и беспоговорније збиље, о којој сведоче Раичковићеве успомене, приче, есеји, а најнепосредније – његове песме – што говоре, вазда, чак и када их деле временски распони настајања – о тој неизмењивој песниковој припадности.

Једној реци, једној, најистинитијој од свих – лирској судбини.

„Ово је кратка прича о мени", пише у својим приповестима Раичковић, шездесетих. „Зовем се Стеван Раичковић и пре и после мога рођења моји родитељи су се стално селили с места на место, премештани са службом као и толики други учитељи. У једном од њих сам се и ја родио. ...Родно место не памтим, отишао сам из њега кад сам имао две године. (....). Од тада па до дана данашњег одвија се мо-

је трагање за завичајем" – додаје песник. „Уместо једног – пронашао сам многе. Један од њих је и Сента, крај Тисе."

Једна линија на географској мапи, што означава реку, израстала је тако, временом, и поемом о Тиси, у линију судбине. „Живи мотив", овог песника, који дише и као велика „тема-судбина" и има „свој сопствени готово независни живот, своју генезу: младост и старење".

Овај *крвоток аутобиографске лирике*, поетски роман у пет поглавља, који као да се не завршава, огледало је које не осликава само песника, његова спокојства и немире, већ и време којим протиче, које нас мења, учи губицима, опасностима, окукама, поплавама, преокретима, од којих гину данас, нестају, ваздух, птице, вода, рибе, маховина. Готово пророчанска, његова је „Тиса". Огледало нове епохе, која чисто сребро воде, сред нафтних и других мрља, претвара у лажно злато, варљиву валуту опстанка.

Има нечег судбинског, записао је песник, што је ова поема, дуго припремана, нашла свог издавача под именом и кровом „Тиског цвета".

Има нечег судбинског у томе што нам је песник једну тачку на географској карти севера Војводине, једно од бројних места у сеобама своје породице, Сенту, својим записима оживео као град свог *првог сазнања писма, књижевности, поезије*, склапајући у сећањима, „као комадиће огледала", све што је као тајновита нит, из најранијег доба, суделовало у томе да и сам постане песник.

Јер „На почетку заборављен беше Кирјаковић"…бележи о својим младим годинама, откривајући, напоредо са открићем света, у овом чаровитом окриљу, и име сенћанског поете, првог за кога је икада сазнао, под енигматичном копреном и звањем Песника, о коме и данас, у овом равничарском граду уздигнуте линије књижевне прошлости и трајања – тако мало знамо – а чију је песму „Ноћ у парку",

уз друга нова песничка имена свог времена, објавила знаменита антологија Симе Пандуровића у часопису *Мисао,* 1925.

Има дакле нечег уистину судбинског у томе што је велики Раичковић, у дечачком добу, управо у Сенти, уз лик једног песника, у чију је појаву био загледан, и уз његову песму, коју је у раним студенским данима читао, открио за себе, и у себи самом, ту нуминозну мелодију песништва, чији ће поклоник постати, а сваким исписаним словом, као непобедивом нотом у каменој тишини, означити своје јединствено место, међу најузорнијима, у нашем песништву.

Има неке судбинске правде, што нам данас, на дан свог рођења, пристиже Песник, и што можемо да уз његове најближе, уз пријатеље и поштоваоце, ту где су текле његове „босоноге улице", а Тиса га дочекивала са „два топла длана", међу житељима Сенте, уз сећање на њене великане, обележити његов *завичајни боравак.*

Ту, где су сада један академик, један Стеван, уз другог, а велики лиричар на домаку својих обала, кестенових алеја и шумора Златне греде.

Има неке судбинске правде што се песник данас враћа својој реци повратка.

Што се у овом часу, заједно, сећамо његових „Лета на Тиси„...

Сента, 5. јули 2015.

Ристо Ратковић
БИВШИ АНЂЕЛИ

Богојављенски су хујала небеса, огромна,
Звездана, хладна.

Силазили сте на реку смрзнуту,
Високи, витки, лепи.

Анђели бивши, знам:
Кротили сте мрак у водама.

У моје срце-звоно звонили сте
Крином.
Да не свиснем од живота.

Ко вас отера са извора
Ока мога...
Не видим вас.

Још само у снежном цвећу прозорском
Тражим крила и колена ваша предивна.

Узалуд.

Антологија српског песништва. Шесто издање. Саставио Миодраг Павловић. СКЗ, Београд, 1990.

УМЕТНОСТ НЕМОГУЋЕГ, ЖИВОТ

Када време пада кап по кап, његова сталоженост и сложеност чини се попут миленијумских стена.

А онда, свако мало, дође и такво време, кад се миленијуми распрше, разорени.

И беже птице, и људи, и попут удеса у библијским легендама, у узнемиреним морима, у нејаким баркама, стасавају визије света, које под огртачем коже носе, као своје развејане судбине, старци, и деца, птице, и млади делфини. Надреализам, дар уметничких, спасоносних пројекција укрштене маште и збиље, ту бива сасвим близу, у пренаталном гнезду, и рађа се у сваком трену који чини време, од кога готово да нам, у заласцима епоха, преостаје само трен. Па тачка. И опет трен. Без везивног ткива. Постојање – уметност немогућег.

Негде је, памтим, уметник фантастичних визија, и луцидно кадрираних фрагмената збиље, Јовица Аћин, записао: Кад нечега нема, највише га има. И ту је – након читавих историја изгубљеног, ругобног и страшног – само Поетика немогућег знала исклесати утеху у Химни лепоти, коју је на прагу модерности донело Цвеће зла. Проносе је његовим пахом, кроз све потоње стварности, ратове и похаре, и поетичке мене, у познијим добима, и Цветајева, и Ахматова, и Бродски, заједно са лептироликом надом Набокова, и суматранским, свемилосним дрхтајем Црњанског.

Она је населила и мој *Ефекат лептира*.

То је тај мој тражени и неопходни стих – који мора бити раван урођеном рефлексу лептира што у ројевима талашају зрак, потресени предосећањем катастрофа, а једнако

осетљиви на сваку вибрацију, постају тајни знак субина и времена, тих и склопљен као јаванска шкољка, најстарији запис душе.

Ратковићеви сновидни сплетови немогућег, у којима не постоји непостојање, неживот, блиски су ми стога у мом укупном, читалачком и песничком опредељењу, које стаје уз поетску и цивилизацијску апологију хуманизма Милоша, и Шимборске, све до ултрамодерних дијалога с древношћу Зоненбергове – песничке повести, наиме, као ресурекције изгубљеног, поникле из целокупног човековог наслеђа, и попут поеме спасења – која постојање враћа тамо где оно задобија пуну и примарну вредност и важност – у сам живот.

Дрхат душе тада није друго до превратно путовање, које бележи и памти разарања, лом и прашину, а време ипак, уза све то, чини компактном и необоривом сумом вредности. Подухват, који који се не може остварити без креативне спреге искиданих синтагми, укрштених знакова и значења, и испрекиданог дисања.

Јер сваки је Животопис, попут оног Еве Липске – памћење неког утопљења, где се давимо са самим утпољеником, и где „Дозивање у помоћ / било би најобичнија неопрезност. / Позивање на разум упрошћавање".

И где је спасоносно копно ништа друго до Земља Језика. Прво и последње наследство које нам је дато и које нас превазилази. Упамћени пејзаж, изнад сутрашњих рушевина. И шачица лепоте, у шаци прашине, оне која ће – у свеукупној развејаности, језиком препознавања речи, тог јединог дома бездомности, јединог преосталог творца и памтиоца смисла – можда упамтити и нас. У поезији, свету међу световима.

Једином – док је речи – који се не завршава.

Бијело Поље, 5. септембар 2017.

Зоран Бундало
ОДИСЕЈА

Броде мој, на који сам се укрцао још док нисам био
Рођен, кормило твоје у чијим је рукама? Вода,
Коју ти прамац сече, прска, пени се.
Обзором слуђује. Обала којој си се упутио, час на једној
Час на другој страни видљива света је. И једра,
Која ти ветар пуни у супротном правцу су напета
Од оног на који инструменти упућују
И звезде. Многа су питања, броде мој,
На која одговоре не ишчекујем и, будући да тек пуки си
Облик материје чија употребљивост своја лица има
И своја наличја, и јер ти је комрило, напокон, у рукама
мојим
У које се не могу поуздати, без лакомислености
И пожуде, плови куд су те богови упутили, и не враћај се.

Ситнине. Поезија. Едиција „Џепни анаграм". Културни центар Новог Сада, 2014.

ГРАДИТЕЉ, ПТИЦА И РУШЕВИНА, ИЛИ, КОМЕ ТРЕБАЈУ ПЕСНИЦИ

У некој могућој, најсажетијој аутобиографској одредници, аутор књиге стихова *Ситнине*, која је пред нама, вероватно би написао: Зоран Бундало (1947), архитекта, преводилац, и песник. Полазећи дакле, од највидљивијег, најназорнијег, у истински полиграфском свом прегалаштву, које је и више но што би његова скромност хтела да истакне, испунило и четири десетлећа његовог поетског делања.

Но дисциплине којима се темељно посветио, и саме су у спрези, у унутарњем дослуху, што им међусобно дотура основне инспирацијске потицаје и учвршћује их у заједничком пориву и тлоцрту ове посебне стваралачке филозофије.

Тако, при погледу на цркву Св. Архангела Михаила у Јабучју, вредно достигнуће у нашем сакралном градитељству* које потписује Бундало, ни лаичком оку не може промаћи дирљива црта његове сложене једноставности: уписаност *времености у Време*, нове форме у сажети подсетник, колективну и стваралачку меморију, што управо складањем и складом упућује на смисао, вишезначност, свакад присутну у Идеји стварања. Нежност розета, окна загледана у унутрашњост, и у простор, попут прозрења, реминисцентно сажимање облика давнине са садашњим, у пирамидалном засвођењу крововима, благо су акцентована поема духовности.

---

* Aleksandar Kadijevic y Miroslav Pantovic: Los conceptos y la identidad de la nueva arquitectura ortodoxa serbia (1990–2009); извештај са Међународног конгреса савремене сакралне архитектуре, Сао Паоло, 2011.

Њена унутарања оса пак враћа нас невидљивом изворишту енергија, које савременом човеку, како је својевремено писао Оден, напросто измакне, када се модерни его разбуди у зачудном свету буке и расула.

Овом пак великом песнику – чију монументалност Јосиф Бродски истиче духовито му делећи име у три целине: *Вистан. Хју. Оден* – Бундало је такође посветио вишедеценијску преданост, преводећи, са пријатељем и врсним песником Србом Митровићем, есенцијални део Оденове поетске заоставштине на наш језик.

У свођењу књиге *Испод Сиријуса* (2012), Бундало бриљанто исцртава Оденову поетику, која, „не робујући ни једном обрасцу, парадигми и манифесту", изнедрује неслућено вербално богатство, „што растућом драматиком певања, и одмереним цинизмом, дубоко задире у суштаство људског бића, сецира и разобличује пориве људске заједнице". И у овим есејистичким референцама, већ слутимо да преводилачка понесеност и трајно бављење овим песником, у Зорана Бундала, рекла бих, нису нимало случајни.

Јер у самој вехементној расипности вербалног дара, тако очигледног у његовој поезији, као да се находи известан покровитељски интелектуални и стваралачки подстицај, узорни план, што зрачи из мегаформата Оденове појаве и дела, и његове књижевне оставштине за сва времена. Али, и нека опомињућа граница и мера, која, сред сликовног и поетско-наративног раскривања Бундаловог света, попут хируршког реза и не мале дозе ироније и цинизма, акцентује његове мотивске сплетове, и критичке инвективе, што се секвенцама Бундалова стиха, а на подлози нових епоха, може детектовати и као одговор историродним размишљањима великог песника, или, рецимо тако, као оденовски уочен неуралгични чвор човековог бића – сведеног – и без класичних исприка оскудним временима – у тескоби и непремостивости човекових властитих зидова.

Као и у оном менталном лавиринту, оцртаном у једном Оденовом есеју, и у двогласју, очитованом у обиљу стваралачког духа и његовој закинутости, сред ововремених реалија, живо присутна у Бундаловом певању исказује се скица цивилизацијског удеса, искуство времености, увек неког „новог" доба, коме је Оден тако фундаментално посвећен, али и обавеза ослушкивања имагинарне будућности и меморисања већ пређеног пута. Сваки човек је грађанин и ходочасник, вели Оден – и затвореник, и путник до самоспознаје – до тачке где је могуће наћи и себе и свој изгубљени дом. Јер град, из којег „не излазе путеви подразумева затворе", стоји у његовом есеју, „а пут који почиње ниоткуда није друго до траг животиње".

Тако и необјашњива и збуњујућа непосвећеност и непросвећеност данашњег човека, у било којој од ових димензија трагања и самосагледања – у заблуделости сред срећног виртуалног бескраја, у свету дигиталних скраћеница, међу сигналима сателитских веза, у изгубљеном и непронађеном Времену, у лежерностима потрошачке реалне и менталне климе, и избледелостима темељних координата: нестанку из реалног видокруга земље, неба, човека, картографије његових културолошких путовања кроз време; или пак у забораву чулности, тог првог прихватног чадора за пригрљење света, и најфинијег инструменарија за његово спознавање; у изостанку додира, тонова, боја, њиховог звука и еха, једнако као и у одсуству велике храмовности природних ризница, тактилности артефаката, уметничких атељеа, опитних станица духа – у Бундала постају непрегледни истраживачки простор новог доба, нека врста наглавце окренутог света, визија гротескног раста, ураслости у нововремени тамни вилајет, где се никакав орфејски глас, нити орфејски призиви и освртања, више и не очекују. Субјект и његов космополис, горњи и доњи свет,

не постоје у својим отвореним просторима или сведеним симболичним значењима, у евокацији прве и вечно нове задужбине форми, већ у саврешености своје амбалаже – парадигми глаткости, изосталог отпора безобличју, у царству поништења форме – вазда истим празником залудности, посвећеном неразликовању суштине и привида.

Као песника града, који је у извесном инспирацијском, иницијалном озрачју, близак и линијама певања Србе Митровића, Бундала интригира онај моменат самосагледања носиоца лирског казивања, који, у зачаравајућим ритмовима привидног сагласја, увек изазива други глас, што чека да се обзнани: кад пријатељи оду, када заспи драга, када месечина удара попут јаловине у зидове собе и зидове сопства. Кад *метастрофе* постају строфе о строфама, у којима се унутарњи призори разилазе, а благост прихватања и узјогуњена скепса творе нове дисхармоније, постајући видљивији призор невидљивог: онога што недостаје.

Низањем, и растом својих порука, Бундалови стихови непрекидно провоцирају и изискују онај одсудни потез који одваја свет од његове илузивне слике, једнако као и од застрашујућег безобличја, Прве материје. Они су, запрво, попут угриза, након којег нема повлачења. У сваком времену и ситуацији којој се посвећују, траже одлучан и одлучујући заплет, загрљај стварности и духа – судар опипљивог и јасног са неисцрпним, и транспарентним – и напор усклађења, од којег зависи насушни и истовремено повлашћени простор, где, без трага о себи, без знања о могућности само/остварења, и кружења енергија, тек хујимо, напуштамо и остављамо овај свет у слову дима, у писму о ишчезнућу.

Нимало флуидна, чак и када је говор о недостајућем, напротив – од очврслости, од самих предметности, уочених фигура, угаоних скретања и чворовитих сликовних призора – Бундалова песма се ни у једном трену не препушта чистој арији тугованке и жудње.

Пре је налик шаховској игри, музичкој партитури, где сваки покрет је слика геста који не сме изостати, сред свега већ загубљеног и затомљеног. Попут оне речи и оне ноте, која још омогућује да преживи песма – и онај ковитлај страсти и инвенције што је чини корак кроз време, и сусрет наше две збиље. Јер без њих би глас остао тек коноп, који нас смртоносно дели надвоје – на лутајући его, и онај други, који остаје без трага о себи, попут духа у пустој кући, или дома у рушевини.

Ту је поезија не само фиксирани, замрзнути статус појединачне песме и извештаја о стању ствари, већ песма у трагању за самом собом – непрекинути ток, поема о недостајању, и двојна природа њеног бића – трактат о постојању: сабирање ситнине коју нам је садашњи цивилизацијски ток завештао, једнако као и ми њему, или самима себи, где песма, као и ваздух, вокал, везивно ткиво, као и сан о њој, још нису пројекат немогућег. „И ствари нису мање стварне само зато што још нису / Остварене" – кажу песникови стихови. Још увек је то могући, генски, инстинктивни, упамћени, али и интенционални, и освешћени и сањани, улог у Градњу.

Усамљени шетач кроз већ уходане алеје наше модерне и постмодерне књижевности, Зоран Бундало се појављује као проносилац самосвојне песничке енергије, израсле у снажним убрзањима свести и страсног развејања песничких слика што наликују новоизниклој експресионистичкој вери у импулсивну језичку енергију и силину дамара, ритам тренутка, и снагу плоти – чежњу управљену у космичку отвореност и витализам још неисцрпених творачких моћи унутарње човекове природе, у често ревидираним, реорганизовим, или допуњеним епизодама певања о залудном и нехајном битисању, у коме нам Минотаур новог доба прождире и метафоре о смислу певања и сам животни смисао.

Уз бодлеровски сплин, и оштре акценте ироније, па и онај Брехтов смисао за апсурд урбаних пејзажа – где усну-

ли град прождире и свој садржај, и свој сан, и „гргоће и лежи у сливнику" – овај песник, упорно и иронично, трага за отпорном мелодијом, оним оденовским „звучним одјеком Речи која је била / Од почетка", а која, као исијавајућа светлост, може да буде схваћена, и „помоћу Таме".

У посебно искристалисаној визури своје књиге, Бундало, у тековини новог доба – празнини – сред провизорија и призора глатке обезначености, види његово урастање у опустошену стварност, која, сасвим неосетно, постаје валидна, устину живљена реалност, пуни идентитет ничег. Где иронично, како каже једна од његових антологијских песама из претходних књига, која је делимице дала наслов овом приступу, и „рушевина тумачи градитеља", и где „пуки расап прочеља" злослутно оглашава анамнезу гашења, „врисак празине" – жицу кроз срце провучену: нестанак песме, и симболичног њеног цврката, у расапу гласа и речи, у голом одјеку празнине.

Бриљантне пак евокације фрагмената древности из раније поезије (записи са путовања, посебно импресивне реминисцентне цртице о атничком фундусу Грчке и цивилизацијском наслеђу уопште), његови топли осврти на малог кућног бога – на блискост, или трагање за вазда недосегнутом земном, раскалашном Афродитом – као год и његови нови земунски акварели – управо су спрега потицаја чула, меморије и емотивних сила, радарско осветљавање давних, изгубљених станишта, местâ у којима постојати, и опстати, значи бити уписан у нови, али и исконски, вазда отворен смисао.

Подсећања на датуме, места, имена споменика, или њихових твораца, попут епитафа, доведени у исту раван са актуелним записма, имају увек у поезији овога аутора снагу преноса ишчезлих метафора, или нове, обасјавајуће творачке енегије, која непрекидно у свом средишту евоци-

ра једно другачије *сада,* живот и његов недостајући део – заустављени и онемогућени творбени облик, и овлашћен његов путујући глас у земној причи о стварању, о човеку, и уметнику самом.

Тако ова поезија, утемељена на неисцрпивом обрасцу давно заснованог и затеченог, проноси вест о ономе што је, од почетка, формула стварања, а што је садашњи неми одраз, јека, свијена око озлеђеног гнезда, напуштеног или чак изгубљеног станишта – где *рибља кост* – остатак остатка, мука која се не да испљунути, или *шодер*, та најситнија од свих градитељских материја – само су песнички виспрене метонимије последње истине, у суштини, најлирскији, суштински белег ове лирике, која се у свом усковитланом и непрекинутом току може читати као *парабола о лутању*.

Тескоба, или варљива слобода, која прати човека новог доба, у књизи Зорана Бундала наводи на комплексна питања о актуалном времену, о ономе што је човек успео да у њега убележи и утисне, или је то пропустио да учини. Она је вид „извештаја о сенци", важеће, општеприсутне свести и домета у конкретном тренутку, „задатом времену"; или о неоствареном дугу пређашњем. А тако и оном времену Великог Почетка, које је, у таблоидним формама наших дневних извештаја, непозната категорија, управо као и свако друго, нетом прохујало јуче. Ако се, дакле, у Бундаловом речитом и иронично пројектованом епосу свакидашњице, уопште и може говорити о хронологијама, или прогресијама у свету мишљења, идеја, и форми, у рајском пределу сталних и глобалних робних пунуда и неисцрпном репертоару забаве, или менталног ропства, у једва преживелом сећању, и његовим културолошким и антрополошким одредницама – на великој забави, тржници, у директном сателитском преносу гозбе, на којој све је храна тренутку, и потрошност сама. „Ту сам где сам: на пијачној тезги: главица

лука, / везица зелени, зрно пасуља, кокошије јаје. / Са сенком испод коже." И још дубље и даље, безмерна потрошеност, *живот-смрт,* из упечатљиве и можда крунске ниске „Шодер", ове Бундалове збирке: „Биће да сам умро. Кад сам био / рођен. Само, то нисам схватио / на искључив начин. Сад ми живот гргољи / прозуклом тамом гроба у мени".

Критичан, спрам раздешеног света и свести нове етапе наших стварности, страстан и хиперсензибилан, премда у исказности најинтимнијег лирског ја самозатајан, Бундало је творац енергичне али и трагалачке поетске повести за последњом, упитном тачком опстанка („сенком испод коже"), а у својој продуктивној микстури здраворазумске опомене и сете, налик Луису Мекнису, ког преводи, и сам напосе склон стратегији промишљене игре, у затвореном кругу, коју нам завештава Мекнисов „Шах". „Одабери свој гамбит, мењај тактику своје игре, /Крећеш се у затвореном кругу који исто завршава увек." Одсудно значење и условна помирљивост извесних Мекнисових формулација, налик неизбежној судбини, и мудрости њеног савладавања, само су виспрени начин да се она ревидира, промисли, и – по могућности – надмудри. „Чаша пада из сата у сат, чаша ће увек да пада", вели Мекнис у *Музици гајди*. „Али ако разбијеш проклету чашу нећеш да задржиш олују."

У поетској мешавини осећања позлеђености и непосустале страсти, неодустајања, па рецимо и ту већ заборављену реч – „ангажмана" – са пуним унутарњим покрићем и вером, дакле, остварује се и досадашњим певањем, као и овом књигом, једна од најлепших и најтрајнијих лирских преокупација Бундаловог певања: његова химна Облику.

Облик дакле, прозирност и тврдина, материја и дух, свакодневни предмет и реликвија, та Форма, обичност и узвишеност нашег постојања, та заштитна самобитност у великој драми опстанка, сред кружних Олуја или непогода, епо-

халних катаклизми сваке ере и сваког тренутка – уистину постаје идеал својеврсног духовног и свакодневног агона у који је уплетен Бундалов стваралачки его.

Његов песнички глас при томе је, посебно у *Ситнинам*а, сабран са више струна.

Звучна је то панорама градског жамора, збирна тачка говора шаљивџије, мангупа, ерудите и боема, јапија и уличара, беспосличара и скитнице, инсајдера и воајера, горког приговарача и бунџије, месечара и страсника, фантасте и мислиоца. Унутар тог сазвучја и дисхармоније гласова и тонова, пребива централна покретачка сила овог певања – Ерос – који се купа и прелива у свом вечном двојству, божанске и профане суштине. Демон-посредник између богова и људи, како га дочарава Платонова Диотима, доносилац божјих дарова, другар оних у невољи, исцелитељ и осетљивац, чедо сиромаштва и обиља, незнања и мудрости. И сам вазда рањен својим двојством, али њиме и његовим преобиљем и посвећен – тај Ерос је пре свега „љубавник", што је, како беседи Федар, „божанственије неголи љубимац, јер у њему бог борави".

И шта би могао речитије саопштити, и у себи сабрати тај дивљи, расплодни, и у исти мах благородан, исцелитељски дар Ероса, но знање форме што обитава у њему самом, сред кошмара свих лутања. Или, она хераклитовска формула сажимања лука и лире, чији лирски пандан у овој поезији постају Бундалов *фалус* и *фрула*. У оба случаја – хармонија – што је, према Хераклиту, корисност разноликог, најлепши склад, „који произилази из борбе". А он је већ у надлежности Полихимније, музе поезије, која не без разлога својим именом подразумева множину једног. Мноштва дарова. Песму небесности, на Земљи, или, сасвим овоземаљско, вишеструно уздарје божанском.

Неку врсту музике. Разговора са светом творитељства и уметности, због које је Орфеј додао Аполоновом дару, лири

са седам жица, још две, не би ли их било онолико колико је и муза. Као што је предивна Бундалова песма „Извештај о сенци", из књиге *Трактат о сенци* (2000), посвета архитекти, градитељу и исцелитељу, Инхотепу, првом генију света, управо тај и такав наговештај вишедарја, клесања у тврдини и тами, до светлости Форме, свештеничког и свештеног ткања, које се мора наставити – „свет да се не угаси".

Књигом *Ситнине* Бундало је додао још одлучније акценте својој параболи о стварању, одајући, на свој позадински, наоко нехајан начин, готово боемски бучним прекором и брујем, који прикрива ерудитске набоје његове поетичке визије, пошту бескрајној супстанци која чини невидљиво ткање наше видљиве, и колебљиве трајашности, што је сваком новом тачком искушења у већ новој етапи градње ефемерија. Ако је Орфеј древности изгубио највољеније, задобивши сазање крајњих другости, па и суштине властитог света, осврнув се у подземљу, Орфеј из *Ситнина* губи све, јер његов поглед изван угодних ложа приземља не дотиче ништа. Он не доспева до порука горњих и доњих светова, нити чује задње творачке импулсе своје зарђале креативне машинерије коју спремно одлаже међу модне преживелости, отпад и стареж. Не распознавајући ниједно од писмена свештеног ткања, не тумачећи омфалосе, одбацујући са лековитим љускама и облогама тајне и саму тајну, скривену у најпростијим драгоценостима светог завештања – а ако ћемо право, то могу бити и ваздух, и шљунак, и вода – не хајући за химне и почасти полихисторском генију првог Градитеља, око кога се, као око вечног стабала, како вели Оден, и природа и људи, и предачки духови, окрећу у перихорези.

Док је, у исто време, и читав свет предметности и остварене форме, на другом крају параболе, само други учесник игре која се не завршава, где је чаролија у окрету пуне остварености у рукама, чулима, идеји, и у свакој појединачности, видљиви домет есенције, једна од најбитнијих противтежа

на теразијама Стварања, која и гомилицом шљунка онемогућује Уму да бави се собом самим. Не остављајући, дакле невидљивим оно у чему обитавамо. Своје дело – и сав наш свет, у мноштву других.

Уместо углађеног *knowhow,* успешних прогресија ововремене празнине, и овде, где јесмо, где свет је, без снованја нових облика и речи, „убого место", може се још увек поузданије почети: ситнина се да скупити у крупност, и туцаник може бити згодан за путељак до врта, до града, до храма.

Под условом да разумемо тај пут, и ту стазу. Смисао градње.

„У немогућности да узврати све оно што му је дато", пише Бродски, „човек се труди да бар узврати у истој валути". А ту је већ и одговор на горко, саплићуће питање ове и многих других књига – *коме требају песници*.

Можда, Песми самој. А тиме ће већ и сви други добити краљевски део.

Будићи да полихимничност света облика, који припада древној Музи и светлости, поезији и музици, свакад, па и данас и овде, лежи у могућностима којима бисмо јој још могли узвратити, а које нису тек слика нашег усамљеног, голог постојања, већ средство да – заједно са енергијом творбе, о којој говоре и земља, и звездана прашина, и метеорска јата, и камени облици, и фалус и фрула, и софистицирани пејзажи компјутерских изведби што теку брзином мисли – она сама преживи.

Као непрекинута уметност градње света, поема о Облику, заштитнику од таме.

Поема о Саздању. О дому света, па и овом нашем, који не мора бити коначност вазда истог – никаква финална верзија – а следствено томе, ни коначност изгубљеног.

Земун, април 2014.

КУЋА ОД РЕЧИ, И ДРУГЕ РЕМИНИСЦЕНЦИЈЕ

Српска поезија данас

Шта је *данас*, ако промене света више не доживљавамо у терминима *јуче* и *сутра*, да не помињемо епохе – већ у обрту минута – као вртоглаву садашњост која не препознаје друго време.

Будимо се уз трепет надлежних сателита, који нам емитују *слике наших живота,* молимо се малом идолу са именом Модем, који нас држи у сталној вези са регијама неприсутног. Тродимензионалне видеотехнологије примичу нам слике египатских гробница, спротских хала, монголских шатора, светских музеја, но, у исти мах, нисмо сигурни ко су нам први суседи. Извечери читамо сутрашње вести, свет сигнала збирамо у задати простор шифре, квадратић поруке. Муцамо језик стварности, засићени савршеним медијумом пиксела и етра, рецептори смо стварности – и не примећујући њено одуство – увелико већ судеоници њеног превођења у виртуелно. Наш сајбер речник говори да живимо живот фикција, у којем ни књига не мора бити реални предмет, збирка штампаних табака, и у којем је и тако дуговечна, покровитељска фигура борхесовског света *Вавилонска библиотека*, као садашњост будућности, апгрејдовала свој статус у *Вавилонску мрежу*, као у истоименој новели („The Net of Babel", *Interzone*, 1995), профетском есеју књижевно-научне фантастике британског писца Дејвида Ленгфорда (David Langford, 1953), где гримизна соба, са зидовима књига и знакова, порука и бројева, чини да све присутно буде и недоступно, као огледало информативног

хаоса, што буди жудњу за малим *острвима значења*, нечег личног, у одговорности и вољи избора и судова, равнотеже и мере. А пре свега, за додиром Књиге, и проходом у облике, и садржаје. „Готово да пожелим", каже аутор, „да сам живео јуче".

Има значи, понечег заводљивог у том футуристичком „јуче" – нашем данас. У традицији језика, који је наша садашњост, у значењу речи, што се, у свету поезије, понајпре, одупире пречицама којима нас уче технологије скраћеног, па и озлеђеног смисла.

Речи умеју бити непоуздан материјал. Али и отпорна, непробојна, прозирна и света грађа, колико и истинска *земља језика* – као што у завету Стефана Немање стоји – језик *као земља, као град, као душа.* Чувати језик-град, језик-земљу, језик-душу, светост је националног бића, но истовремено је у тој чуварности нешто универзално унапређујуће. Стога, када говоримо о поезији данас, мислимо о садашњости њене прошлости и будућности, која не искључује, већ у комплекснијем смислу предочава њену модерност.

И у мору неухватљивости, уосталом, таласа се сваки примарни напор уобличења представе о егзистенцијалном, драматична и меланхолична визија о сенама сени, свих пролазности, којима је недовољна „кожа речи". *Сајбер-зен* је стога не само назив књиге (Повеља, 2013) већ и одговор кованици коју већ садржи водећа метафора времена, саздана од компјутерске природе брзих изведби, слика, података, моде, уметности, али у поезији *Саше Радојчића* (1963) то је и еминентно поетски одговор ерудитске и стишане природе лирског, спуштене међу окна другог света, мултипликованог простора неограничене могућности самоосвртања, једног поново призваног орфејског силаска, који из ране Радојчићеве *Камерне музике* (1991): *јер ми смо оно изгубљено, и наш ће бити повратак*… актуализује и

Христићев простор собе, интиме, и лирске медитације, и сублимно га везује уз онај *тавни час,* у којем су медитативно и егзистенцијално зрење напокон једно, где „неки бог долази да затвори врата / Још једне од соба његовог живота у коју више никада неће ући". Филозофски наслут Саше Радојчића – да *ми смо* већ увек и оно изгубљено – језичка је резонанца дубоке тишине оностраног, којој је потребна *језичка светлост,* одсев речи, да искаже двојну природу бивства. Стварни живот, заустављен, а већ минуо, враћа се ту да обзнани дарове изгубљеног, присуство неприсутног, ванчулног, али опет, и чулну треперавост – тренутак нађеног смисла, на стазама што се рачвају.

„Оно чега нема, има ли га", пита у овој збирци Радојчић, допирући тако и до Лалићевих писама нерођеној кћери, и даље, до филозофских реминисценција и сетних лирских обасјања тих местâ празнине, која, заправо, у поезији и не постоје. Није ли и *Пуста земља*, круна модернистичке поезије, густ поетски текст, штиво свих времена, чији су асоцијативни набоји, везани за стварност света, али и за пророчко, за књижевно алузивно – у ствари, ненабројиви.

Јер поезија је та која гради, од цепки празнине, искрзаних простора што прете безваздушјем, истиснути из сећања и живота речи. Она постоји да изнова створи цветање ваздуха, од кога живе речи, обнављајући стварање само. Као у изванредној метафори ослобађања анђела, у истоименој књизи есеја („Повеља", 2013) песника *Војислава Карановића* (1961). Ејдетска слика, након чулне сензације и чуда виђеног; други живот, након губитка и смрти – који остаје у нама, и након нас – здање, и биће језика, пун смисао речи, истинит, јер зна и за смрт, и празнину. Ослобађање самог духа, из белине, и камена. „Видео сам анђела у мермеру и клесао сам док га нисам ослободио." „Докле год буде српског језика, докле год буде живота, и докле буде –

смрти", каже песник, закључујући есеј о Дисовој поезији, управо поезија ће имати нешто важно да каже. Говориће да је „живот свугде присутан, чак и тамо где је привидно одсутан, да смрт није одвојена од нашег живота, да су живот и смрт заправо – једно".

Сан из којег нема буђења, чак и када се из њега пробудимо.

Не постоји, стога, нигдина, пусто острво – јер док имамо књиге, језик, речи, постоји досежност тог сна, то Шекспирово „ваздушно ништа", у самој суштини, место где се могу призвати други, и друге речи, написати песма, где може се постојати – све док постоји то склониште, дом, Карановићева *кућа од речи.*

Неугасива је вера лирика. Живот, изникао попут стабла, што се рачва, листа, из врхова песникових прстију, храњен песниковим бићем, као што дочарава маестрална песма „Видиш ли" (*Метеорски отпад*, 2013), *Ане Ристовић* (1972). Једна од наших најбољих песникиња данас, отворила је, у трећој својој збирци (*Забава за доконе кћери,* 1999) – смелије профилирајући своје магично лирско Ја – и онај њен, сада већ препознатљив, вибрантан и видовит простор речи – зашивајући „дугме за џеп/ иглом га одижући од коже".

У тај простор она и данас улази широм отворених очију, као песник сликовне палете вербалног, изажавајући чулност и луцидност, опажајну прецизност и баршун унутарње слике, пуноћу готово ексклузивног – само њој, и само конкретној, увек изазовној и хетерогеној, непоновљивој, догађајности света блиској, и непоновљивој слици – облој попут егзотичног плода, и онда када се из ње саме рађа, али и када слика допире из различитих путних албума, и шкрипи, попут сензибилне и опоре искуствености, ескимског снега, и метеорске кише. „Падање у насељен предео" синоним је те продужене сензације, и умножен интуитивни сјај – *поетски свемир* – зачудан и реалан, који чини

искричаву и вредну речитост сваког дотакнутог, *посебног* живота, насталог, или уоченог, тамо где је неко већ рекао збогом, и отишао, не спазивши га.

Импонује софистицирано усвајање хетерогености света, и сопственог бића, које твори видокруге Ане Ристовић, што је и један од новогенерацијских наноса којим лирика боји и она далекосежнија понирања, која нам, сазнањем света у његовом сталном преобликовању и хаосу, *агонијама у вечитом транзиту*, модерни класици, попут *Љубомира Симовића* (1935) предочавају – како је писао Чеслав Милош – „као крхкост оних ствари и појава које називамо цивилизација и култура". Јер свет који нас окружује данас и овде, напомиње Милош, није дат једном засвагда. „Он би уосталом, могао престати да постоји – човек би ипак стварао поезију на затеченим рушевинама" („Рушевине и поезија", *Сведочанство поезије,* 1985).

Можда је поезија Љубомира Симовића, мегалитског набоја, поривена у штива свакодневице, у сам живот, тако атлантски снажна стога што је и дело памћења и ироничног одмака, што је у духу културолошке анамнезе, али и зато што управо онај шаргански игрив Симовићев језик носи тако жив отпор заводљивој арији муза.

Саздан од иглица Јелове горе, минерала и млека Србије, његов песнички текст је *језик-планета*, у исти мах и апартна заокруженост, у којој лирско дотиче сатирично, и урања у осмице и чворове бритких критичких опсервација – постоји у некој врсти аутохтоности, равној елементарној природној појави –али и у крајње еманципованом говору интелектулног предводника културе. „Као светионик у мрклој ноћи, као чаша воде у Сахари, као точак ливањског сира, његове песме су ме дизале и соколиле" – написао је његов читалац, као своју импресију у штампи. И није могао сажети боље, ни рећи тачније.

И својом песничком трилогијом (*Планета Дунав*, Стубови културе, Београд, 2009) Симовић је на трагу суме смисла, којим његова дунавска елегичност дестилује и своје опоре и лековите инвективе, и моћне синкопе поетских речи, свијене око човекове „смртне ране" – празнине, омчице, ћелије, нуле – којима сажима читаву провалу кључног сентимента – туге и самоће – којима се, са пепелом, након још једног сагерелог сунца, запутила она звезда путница из *Шлемова* – налазећи, не небо, већ *земљино огледало* – нову, и потресну, светскост и космичност приче о утамничењу, том данас универзалном поднебљу зиме и самоће, где („Чудо с водом") одиста остаје симовићевско питање – шта је веће чудо: то мало, преостало, заборављено постојање, у равни нуле неког новог деветог круга, деветог спрата, та ништица („жив, закопан сужањ у тамници / сужањ лишен свега"), или кључ над кључевима утамниченог света: још постојећа капља светла – славина, бистра вода – слобода.

Песник пева, не само уз помоћ језика, већ из њега самог. Језику се обраћа, а у исто време, чује га у његовом брујy, у различитим дотоцима и значењу; пред његовом речју и тишином Језик се отвара, у властитом некад и сад. Тако један идиом, истрошен свакодневним говором – готово обезначену поштапалицу – забележену у Вуковим пословицама („Пролази као мимо турско гробље. Неће ни да погледа на…"), *Симон Симоновић* (1946), збирком *Турско гробље* („Танеси", Београд, 2013), уводи у лексички компендијум, као бритки, рефлексни одраз визије порекла, човека нашег поднебља и тла, али и слику времена које живимо, и које сам живи, којом попут магнетне резонанце детектује рањива и рањена места, набоје меморије, препознавајући у својим бољкама и болима читаво предачко наслеђе, а у свему ишчезлом, као на обдукционом столу, празнину будућег. Тај огољени, сетни глас утамничења у васколики

нехат света, и меланхолију сопствене пролазности („Очева је зима у мени, не годишње доба") тражи да се укотви у валидној представи смисла, „расплету догађаја" – не више у заносу какве лабудове песме – већ у јасном тону с хватаљке инструмента коју стеже потомство, унукова рука.

Чист звук тако, понад „брзореких препрека" урбаности (*Градски живот,* 1977), па чак и понад *Коначне верзије* (дефинивне форме 135 изабраних песама, 1968-2008), враћа песника имену родног града (јер *прибој* је, наводи његова прва књига 1971, тумачење из Вуковог *Српског рјечника*: „на води мјесто, гдје готово свагда има вјетра, те прибија уз крај"), док и у искуственом, и у језичком кругу последње књиге (*устати на леву ногу, куд пукло да пукло, потучен до ногу, кога нема без њега се може, путуј игумане*), премошћујућом короном, и дисовском тамом заумне наде, акцентује тај финални круг спознаје људске дестинације и певања: „Ако је нешто преостало, тамо иза, / Толико је далеко и непознато, / Као честица без сузе и имена: / Хоће ли ме она, божја, бржа од светлости, / Извући из шупљег и одвући у празно?" („Тамне звезде "). Читаво генеаолошко стабло – појединац и његова непосредна и књижевна породица – лексичка су, и озвучена лирска фреска, која памти, и извлачи из свега упорну линију, једину непорецивост постојања у времену – човекову судбину, и песнички глас.

Као да не изговарамо ми језик, већ он изговара нас. „Уметност се не зове, она прође /као рендген кроз плућа", саопштио нам је, памтимо, *Мирослав Максимовић* (1946). И ишчезли говори, слике, призори обични, што трепере у подневној јари, или вековима слагани документи уметности језика, чине то чисто обасјање, где „начин (њиховог) нестајања" – „разлог је (њиховог) живљења" („Разлог", *Животињски свет*, СКЗ, 1992), пролазност и привремена трајност, којима посвећујемо своје најбоље, и најбоље језика – песму.

Тој унутарњој ритмичности дисања, корака, сећања, Максимовић је посветио рану и касније допуњавану збирку *55 сонета о животним радостима и тешкоћама* (1986), где поетским снимком уловљени „начин живљења" већ је и облик уметности. Његов „видик песме" („Ко је певао", *Животињски свет*), стога може припадати било коме, као што поглед кроз прозор по себи већ може бити слика, а идиомски или колоквијални говор, у поезији, може постати чудесни речник постојања.

У стваралачкој пак реинкарнацији Раичковићевог сонета (*Скамењени*, 2005), чиста казаљка, спремна да „век замени" изговарањем узорности, уклесаних у форму, и пошту великану, означава и посебну песничку задаћу: „Па ћеш наћи воду сан и боју / Нешто мало у свему велико / Наћи себе наћи земљу своју" – што у новијој Максимовићевој поезији твори сеизмограф животних увида, песму отворену искуственом, збиљском. Говорни носиоци ту су други: риболовци, табачи снега, глумци, складатељи и ослушкивачи музике, звона што звоне за „боље сутра", градитељи грађења, оглашивачи колективних збиља, и ловци збиље, скривени у анонимним одгајивачима вина и ружа, у причи ветрова, или у библијском хују Дунава. Максимовић ту шири видик песме – од језичког опажаја до осушкивања гласова, сублимишући их у појединачну сензацију и ноту, малу истину песме, али и антагонистички спој комплексних одредница што хује духом времена. Ни круг кредом, ни оштрица шестара – песма је – *Цртање стварности* („Повеља", 2012) – продубљена, тиха, заносна, јасна, својеглава, и озвучена вињета, коју би замео снег и ветар, као и гласове свих нас, да није исказана као *песма* – посвета реалностима нашег бивствовања, а у исто време, дар Језика, и посвета Језику.

„Песма нас гледа" – записао је у једној од својих најзначајнијих књига (*Save as,* „Плато", 2005), *Слободан Зубано-*

вић (1947). Тај стих садржи једно од крунских Зубановићевих одређења песме, и најубедљивијих њених одбрана, што творе неку врсту поетичког резимеа и сагледања те „нелечене ране" – дубоког ока лирике. Песничка зрелост, у знаку новог доба, што – између *иконе* једног времена, и екранске самодовољности и *иконичности* другог – готово најављује нестанак речи, песника још одлучније уводи у експертизу поетске слике што – између ироније и меланхолије – отвара и фокус искуствене и поетске сабраности, и ауру личног песничког тона.

Зубановићев „Голубији наук" – поетика првог и завршног места („где им је легло, постеља и гроб") – и у хибридној књизи његових поетских и прозних штива *У три и десет за Руму* (Културни центар Новог Сада, 2011), песничком, и „земљоделачком" омажу завичају – постаје ехо судбинског безизлаза, али и новообликовано гнездо, саздано у свему вредном памћења, те тако овај „сремачки гоблен", као суму меморабилија, песник преокреће у анатомију духа, поетски извештај, сведочење о ономе што нас чини, што сама је есенцијална линија наших прохода кроз време.

Лична белешка ту остаје једно од најимпресивнијих остварења новије наше поезије. Опорија и тврђа противтежа „Голубијем науку", она прославља сам дух *еклоге,* неку врсту завршног погледа, танку црту оних дана из „Трактата трећег доба" („О, добри дани пред смрт саму") што наличе јесењем сунцу – „на корак пред таму" – и са запањујућом одважношћу, и одбројаним речима, сплићу се у дух и арију Раднотијеве *Седме еклоге*. Ту је Зубановићев стих готово преотет наслућеној тами што прати зрело доба, а реминисценција на Раднотијеве „Скровите, домаће крајеве", и посвета овом песнику, постају нежношћу обавијен свитак крајњих истина: потпуни испис *родног листа песме*, њен идентитет: *Кад ме буду нашли, с бележницом у џепу, / и*

кад по рукопису познају да сам то ја – / вратите ме ко личну белешку у земљу где су бразде и гробови истих димензија.

Иако је књигом *Елегије и баладе из прошлог столећа* („Повеља", Краљево, 2007) песник, приповедач, критичар и есејиста *Васа Павковић* (1953) благо раскрилио, међу звуцима ронда и ритмова „живота у кратком метру" и пут у зиму, и прве звуке фуге наредне збирке (*У варљивом животу,* КОВ, 2012), посебно, у маестралној песми „Међу сенкама" („Мој живот – као / сенка подигнуте руке / – што лаје на звезде / и пусте просторе / између њих"), нови прилив стваралачке енергије пристиже његовом збирком *Мајстори певачи* („Песничка мануфактура", Београд 2013). Помислимо ли, пак, да је у тој новој *енергији текста,* као инвокацији изабраних поета, посебно значајних у Павковићевом албуму читалачких штива (Јован Христић, Александар Ристовић, Срба Митровић, Новица Тадић), оживотворена тек она раван постмодерне супституције властитог гласа гласовима других, бићемо прикраћени за читаве спектре нових могућих тумачења овог сетно озраченог песничко-егзистенцијалног и поетско-есејистичког свођења.

Јер све је у тих пет дочараних песничких вокала, пре свега, ода *њиховој* самобитности. А онај читалачки, одан, пријатељски ракурс песника, успева да егзистенцијални удес, у сваком од ових портрета, па и у личној причи о историји „губљења", претопи у милошту и озбиљност сопствених зрелости – поглед зналца, тумача, уживаоца доброг вина, начињеног од врсних берби…

Реинкарнација гласова, стилова, и поетичких нота песника који су га, како вели, „учинили бољим човеком", прераста тако, у разастирање чаробног ћилима – у пунозначнију и лепшу страну властитог пређеног пута. У некој врсти паралелног ковања и одзвона непоновљивих речи-профила својих поетских јунака, као и сопственог, Павковић одаје

пошту узорности, и јединствености саме поезије. „Од великог песника можеш / Позајмити пар малих корњача / И кањаче што леже у углу" – вели он. Све друго је, уистину, чиста неухватљивост, дух пуног идентитета, што зрачи из дубине речи и јединствености сваког од ових великана.

Почети тачком у нама, / и вратити се, нама – та елипса *Мајстора певача* стога нас са другачије разине враћа књизи *У варљивом животу*, где речи су означене као „мале, ситне", „недовољне да обухвате/свет", а које волуминозним преокретом духовних закона, сада реактуализују и допуњују формулу Павковићеве *Конверзије* (1994), водећи нас, уз *Мајсторе певаче,* у другост у нама, и другост живота – у отворене светове светова.

Никада није могуће довољно нагласити да су речи у поезији све, а при томе не додати и питање, јесу ли, доиста, све? И попут Борхеса, не истаћи да речи тек *као облици чине темељ*. Репортерска и лична бележница, канон-катрен, елегија, балада и „еклога", у Зубановићевој поезији, управо градњом облика чине поему о времену, и о личном тренутку, а његове евокације кантилена Црњанског, Радовићевих баладних поетема и мотива свакодневних заната, као и Ливадиног метафизичког „зноја казаљки", позадински су, и оплодни, духовни опход, уједно, песма о моћи Песме.

Јер поему о песми, и саму песму, не градимо сами. Павковићев *поглед преко свега* није тек дуж на хартији. Линија, по Витгенштајну, може представљати и вертикалну пројекцију квадрата, правоугаоника, троугла, круга, елипсе. Тако ни тачка није завршна, и подижући, продуктивни, вредносни смисао линије, није друго до *страсна мера*, што враћа живот свету писма, великој Песми, јер, према аксиому лирског канона Ивана В. Лалића, увек постоји могућност „правог наставка" – „дописати књигу коју су други саставили за нас".

Или, како је – у контрасветлу своје *стеријане*, свеприсутног ништа, и у духу час промајних, час рефлексивних, брзометних преписки епоха, од знакова Лепенског вира до ситничарница урбаног говора, и, еснафски разиграног миљеа једне градске улице-куцавице – диктирао у перо и свој сан о могућем „српском пантеону" *Иван Гађански* (1937-2012): у сталној ревизији властите песме (*Балканском улицом*, „Танеси", Београд, 2012), али и у провери моћи певања, његовог вишегласја, и вишеобличја, иза којег мора стајати тај дубљи, тиши глас душе – како би се писала, и сада, и надаље, и увек – и таква песма, такав „*роман о недовршеној поеми*", којем нова поглавља придодају и овде поменути, али и други вредни песнички гласови што чине српско песништво данас.

А оно се може оцртати, како то критичари и антологичари увелико чине, и у посебним сврставањима – као ангажована, критичка, социјална поезија, поезија дијаспоре, феминистичка, љубавна, поезија тела, или еротска; те фестивалска, поезија перформанса, клупска, ултракритичка, *слам,* или анти-поезија...

А постоји и та снажна, стална обнова лирског манускрипта – који је стар и нов, говори језиком специфичног, индивидуалног гласа и тона, прелива се у бојама дубоког знања и осећаја укупне па и наше песничке традиције, у духу историјског времена, и тренутка, и носи координате овдашњег и космополитског, дубоко личног и универзалног.

Као надопис „велике поеме", коју можемо, с вером у њено сутра, назвати српском поезијом данас – па и оним најбољим, рекли бисмо, у нашој књижевности.

Острва значења, континтент песме

По Гадамеру, знамо, свет нам се артикулише изложеношћу у језик – он је већ положен у језик, и ту никада нема почетка. Песници воле ту мисао, идеју захвата у трезоре без дна, којима ће додати свој језички удео, свој капитал, тестаментарно благо.

Данас, пак, када сваких петнаест дана умире по један језик, а ђаци у школама свет прихватају као положен у иконицу, слику, пре него ли у реч, питање је да ли *свет писма,* неозлеђен и безбедан, уистину постоји, или је само укотвљеност у привиде, што је, између осталог, и окосница певања *Ненада Шапоње* (1964). У књизи *Слатка смрт* (КОВ, 2012) – исцртана је истрајност чисте илузије – постојања у непостојању, у брзини која је збрисала појавност, занос светом и значењем, а поезији оставила *простор сумње*, рану „недостатка". Док се, у блажем поетском хронотипу *Николе Вујчића* (1956), унутарњи часовник лирике усклађује са зачудним сигналима времена, на осетљивим теразијама, које нису тек језичка лакоћа и тежина, већ и завет поверен унутарњој дубини, неизговоривом (*Докле поглед допире,* Културни центар Новог Сада, 2012).

Паклене деобе бића и кошмарне замене основних појмовности човекова света, еманира поезија модерног мага српске поезије, њеног кнеза таме *Новице Тадића* (1949–2011).

Тадићев *упис у удес* и *муњевити испис удеса*, свој одраз, у последњим збиркама, свој еминентно песнички и судбински глас отпора прозирности речи, посвећује и тој хладној звезди, што се, удаљена, и све удаљенија од свог примарног изворника – човекове драме – самоеманира, као чиста лаж. Његов *бич писма* (*Лутајући огањ,* Изабране песме, „Повеља", 2007; *Ту, сам у тами* („Архипелаг", Београд, 2011), твори песништво европског формата, модерне егзистенцијал-

не напетости. Са готово ендемским лексичким наслеђем у поезији нашег тла, али и смислом за урбано, у ковитлацу између „Мајке страхоте" и „опште музе Хистерије", Тадић се окреће ововременом стратишту, на којем је човекова суштина предата тржишту лаких замена, епифеномена, изгубљена у тричаријама речи и безданој рупи „тамних ствари", великој сваштари где – „модерна мешина" како каже Тадић – „од свега на свету, само ваздух трпа". Налик на дубока питања сопства и финалне поруке *Угаоних стубова* Анрија Мишоа („Не предај себе као напирлитани пакет", „Уплакан, засмеј се, насмејан заридај"), и Тадић, тај „ђаволов весели шегрт" и „син тутњаве и дима" – *живи створ у ваздуху, сам у тами* – већ носи, у својој *поетској етици*, и вербалном грчу подсмеха и бола, своју не-предају. Онај дуборез у дршци „Ашова" – те лепе и страшне алатке за обделавање врта и гроба – остаје стога моћна шекспировска порука и тестаментарни запис: „Мајсторисати, украшавати писати, / Нађи своје скромно место у помахниталом свету".

Узнемирујуће психолошко искуство модерног човека, *премрежена празнина* – лишена предводне звезде, пуноће неба – обележена снажним бојама парадокса, и вапаја за другим, за „тирадама бога", макар се он призивао и само зато да би био изнова оспорен, или за енергијом давања и преношења ероса, „силе", стваралачког оркана, налик тражењу ваздуха, међу црним кесама градова, и распршеног фатума – готово да су реинкарнација драме интегритета једне Силвије Плат, чије „ледено мртво средиште" у стиховима *Јелене Маринков* (1963), као тама биоскопског мрака, савремени Годзила наше песникиње, значењски наткриљује и тзв. женско писмо, које прононсира њена „пепељуга у бетонским ципелама". Већ је насловни идиом књиге *Sugar-free* (Удружење књижевника и књижевних преводи-

лаца Панчева, 2013) – алузија на недостатак оне жељене доброте из стихова Платове, одабран из данашњег света-складишта вештачких заслађивача, као сећање на кристале „калоричне прошлости", што „остављају наизбрисив *укус живота* у устима", а гласе се као тихи вапај распршеног *ја* човека модерног доба.

Те је тако и техника минимализма, крхотина, и „ломљена проза" ових стихова, дуг ланац животних ставки и поништавајућа рутина земаљских дана:

„хлеб_млеко_ђубре/рачуни_криминал_политика/зидови_плафони/серије_

фрижидер_ја- / ти/карика која недостаје у ланцу /бесциљног кретања // 3 ујутру / 5 ујутру / исти умор иста ноћ" („После филма"), истовремено бива и струјни удар празнине, и листа изгубљених речи међу словним знацима тастатуре.

Нова *судбина речи*, које се траже. Драма појединца, времена, писма, о којој сведочи безусловна искреност песме.

Поезија дакле јесте питање егзистенције, па и егзистенције језика самог. Можемо оспорити гласове муза, правце, усмерења, токове, али не и генски говор поезије. „Песме би се могле потписати као тркачки коњи – са ознакама ко им је родитељ: песник је отац песме, а језик мајка" – писао је врховни *песник језика* Оден.

Острва преживелог значења, с почетка ових реминисценција, јесу речи. Спасене из обеснажујуће мреже. Или, како пише шпански песник, филозоф поетског писма Антонио Мађадо: „Морамо живети у свету који се ослања на неколико речи, и ако те речи разоримо, мораћемо их заменити другим. Те су речи истински атлас света; ако једна од њих омане пре времена, наш универзум пада".

Не морамо лутати дуго нити тражити друго – речи, речи...

У поезији, на окупу. Атлас света, или, Атлант нашег Универзума. А понекад, буде и тако: острва значења, или спаса, континтент песме – готово да је исто.

Округли сто Српска поезије данас, Српска академија наука и уметности, Огранак у Новом Саду, 17. септембар 2014.

БРАТСТВО И НЕСАНИЦЕ

Читање поезије, мисао која ствара

„Писање је пре свега чин братства. Писање захтева усамљеност, често дубоку и радикалну, мада је та усамљеност и тунел који води ка другима, ископан кроз плодну земљу (а земља је и машта, и нарцизам, и саосећање, и равнодушност, и нежност и ароганција, и музика, и амбиција, и крв, и мастило). Самоубице чак пишу писма. Песници се убијају. Критичари убијају писце. Читаоци се лако досађују и даве књиге као мачиће. Али, ко је рекао да је братство лако? Молим вас, завирите у Библију…", написао је један од водећих песника света, и сјајан есејиста, Адам Загејевски, у свом малом есеју „Ипак братство", крајем деведесетих минулог века.

Појам братства добио је, током нових деценија, и нове димензије и генеричка убрзања различитости. Завиривање у Библију није неопходно, довољно је читати дневне вести, погледати у наметљиве екране. Остала светла су довољно погашена да се списатељске наде у благотворност спона међу браћом по перу, важност порука њихових дела, и других завета културног трајања и путева у будућност, једва разазнају. Ратови, масакри, избеглице, бескућници; рачунице и транзити у наду и економске опоравке; издавачке куће претворене у парфимерије, празне столице на књижевним трибинима, у салама у којима се пошта одаје великанима културе, којима смо обећавали дуга памћења. Тако је застрашујући, и обесмишљено свечан простор празнине, намењен књизи, да се редак посвећеник – који би да, уз списак недаћа, у своје белешке унесе и коју нит

оспоравања бесмисла, и усхвали писмо као генуини отпор писања страхотној мрљи – готово извињава што је, као актер књижевне сцене и њен арбитар, у одсуству спремних саговорника, управо он и промотер властитог дела и његов први јавни оглашивач и тумач – једини узваник у хладном телевизијском студију. *Сам у излогу* – како ту наизглед сасвим личну епизоду очигледно недостајућег „братства", у изведби културног дијалога – Славко Гордић у малом интимном есеју своје књиге *Сродства и раздаљине* („Академска књига", Нови Сад, 2014) већ претвара и у питање – где смо – сем на рубу неке нове суморности, у времену кратког даха (неколико секунди за културу), и превише дугих криза, које гуше релевантност књижевног дискурса, смисао књижевног послања – удаљавајући нас, фатално, и чини се непоправиво, и од нас самих, од *читања,* као разумевања властитог бића, важности његове креативне суштине. И писца, и тумача, и читаоца, везују запањујуће удаљености, које су измениле присан простор, дубљу динамику и дијалектику читања, разумевања, дијалошку зближеност – повлашћену смисленост која је управо сада у нашој надлежности.

Коме пишу песници, коме читају, ако је „Реално још само загубљени знак, скрембловано осећање, траг слабих или мутних сигнала", како је писао, пером критичара и есејисте, књижевног страсника и посвећеника, Мухарем Первић (*Дође ми да полудим*, 2010), а смисао – „колебљива жива материја, која се само повремено указује у широким временским пољима" – а која се, ипак, само креацијом уводи у живот. Ако смо, следом ове мисли, тек *мементо,* подсећање на смисао, тако парадоксално удаљени од свега што одлучује о нашој судбини, онда је важност тумачења напор да обогатимо сопствени живот, да освојимо Језик и Речник који ће „нам историју, пошлост, живот, учинити

блиским", и приближити нас истинама „од којих живот и опстанак зависе".

Есејистичка акрибија дакле, данас, и посебно данас, често је управо тај умножени глас писца који је известилац о промени света и културе, обзирни шаптач властитих сазнања, и ослушкивач ауторских другости – скептик и верник у исти мах. Ерудита и заљубљеник, марљиви вртлар међу дивљим растињем стаклене баште. Неимар обновљеног памћења, и обновиве приче стварања, културе живота, онај који ће међу језицима неспоразума, и дисконтинуитета, успоставити језик и речник разумевања, вредносне коегзистенције, свој одговор опиту времена.

Огледи, скице и дневнички записи Славка Гордића, у знаку својих изнијансираних профила али и лајтмотивског заједништва ових питања, посвећени су управо тим важним дисциплинама *освајања смисла*, препозавања и блискости оних вредности које из различитих времена, и књижевних сфера, па и жанрова, творе наслеђе и језик савремености, непосредно при том везујући у њему самом и аутора и читаоца, носећи у свом подтескту и ону форму сазнања, непретенциозног, рафинованог постварења хесеовског тумачења да је живот свакога човека пут до себе, хитац из дубине, и расветљење тог пута, на коме ипак тај усамљени трагалац није сам. Интиман, лични, каткад лирски тон рефлексија Славка Гордића, осветљава ту дубинску линију пута властитих спознаја, но у исти мах је и увод у речник нашег бивања. Више но сапутници, ту смо у братству несанице, у заједништву трагања за путем.

Сјај парадокса је стога у његовим штивима често не само онај стилски и вербални заокрет који ће једноставну чињеницу претворити *у мисао која ствара,* већ и рефлекс, дубински снимак природе времена и света, са којом се бори крхка и отпорна линија писма.

Слободан већ по дефиницији, и есеј Славка Гордића ће стога у томовима традиције радије потражити аутогени знак наслеђа које опстаје, циркулише, и обнавља се, као крв писма, и интригантност завештања, из данас често једва чујне баштине речи. Гордић управо тако рашчитава вредност културних мисија. Леп и уман осврт овог аутора на *Биографски речник* Матице српске, на пример, у једној од претходних књига, подршка је знанственика истраживачком подухвату мегаформата – али пре свега расветљење есејисте, који у њему види узбудљив, унутарњи *живот идеје*, остварен у *галерији персоналитета* свих потписника, али понајпре оних који су овим речничким обиљем, изнова уведени у живот наше културе. Тај *витални говор* наслеђа, његов изнова оснажени, подстицајни уплив на тезауруме чија је градња увек у току, ослонац је књижевних студија Славка Гордића, који и поред све сериозности приступа, не пропушта да своје опсервације обоји неконвенционално, маштовито, да упери светло из новог и угла, из перспективе оних који су на истом путу, и сродном трагу – те у новој књизи, ни велики Његош није монумент, већ живи сабеседник (осврт на књигу *Његош, два века,* Мира Вуксановића, 2013), као што се и „најстарија дама наше културе", Матица српска (текст поводом едиције „Десет векова српске књижевности"), посведочује у преимућству свог отвореног трајања, оне Исидорине „уметности великог простирања".

Поштовање темељних мултидисциплинарних подухвата највиталнијих институција културе, као и вести из садашњости – цртице и забелешке о живом стваралачком данас – у штивима нове књиге Славка Гордића, могуће је схватити као писма са ознаком *хитно*, које аутор упућује својим савременицима, не ретко и себи самом, као снажно наглашену могућност одговора новом простору културе –

који све више, угашеним културним просторима, књижарама, критичким рубрикама, успореним ходом културних календара и – виртуалним сликама – оличава ону Бодријарову визију чисте апстракције, која је производња, помоћу модела, нечег стварног – без порекла и стварности. „Нечег надстварног", „где остаци стварног, а не карте, још постоје ту и тамо у пустињама које не припадају царству, него су наша пустиња".

Пустиња стварног, из Бодријаровог штива, свој контраплан добија у усамљеничкој и истрајној Гордићевој посвећености полиграфској структури књижевности, њеном научном и истраживачком обзору, али и иновантном и креативном, полицентричном модерном току – где је и интердисциплинарну знанственост, али и стваралачку посвећеност могуће тумачити као настојање књижевне мисли да се „остаци стварног" порину у живи ток који оплемењује, богати наш живот, чинећи нам прошлост блиском, а будућност доступном, освојивом.

Брига за временске карте – које, аксиолошким зближавањима, упркос дисконтинуитетима, постају присутне у пулсацији мозаичке слике књижевне садашњости – одраз је Гордићеве научне, есејистичке и списатељске акрибичности, али и живог фокуса, који критички изоштрен, при том рањив и сензибилан, оличава средишно место Гордићевог огледа са књижевном и стварносном збиљом, са властитом тишином, и особношћу. Тај интиман обујам уједно је и најближа сродничка нит међу вредностима, која Гордића инспирише да разговор епоха у исти мах схвати као најактуелнији креативни налог. Топло и скрбно, попут бриге за најближе – путујући кроз непосредну или даљу књижевну прошлост, али и садашњост, и њене жанрове, облике, *профиле и ситуације* – шуморни вредносни склоп Гордићева је склопка, звучне јасности и сјаја, могуће пулси-

рајуће језгро, које се, попут оживљеног породичног стабла језика и књижевности, поставља спрам ометајућег временског шума, или тишине празних огледала. Препознавање обликотворних енергија, слободно кретање кроз простор и време њиховог смисаоног досега, као и кореспонденција са наслеђем књижевне мисли и њених примарних топоса, симбола и порука, обликује Гордићева читања као посебан текст, који у самој суштини и твори *лични есеј*, оно што је његова изумитељка, Вирџинија Вулф, назвала самом *душом мисли*.

Управо такав, есеј постаје феномен који превазилази жанровске поделе, а посебно одговоре кратког даха, и као сензибилна оптика по себи, постаје предуслов читалачких празника. Следећи суптилну и вибрантну, отмену, истразито мисаону природу есеја Светлане Велмар Јанковић, и Славко Гордић уздиже есеј сам, као могућност *продуховљене страсти*, да, попут есејистичког писма ове ауторке, „промишља *опште* и вечну егзистенцију, спиритуалну и космичку загонетку нашег постојања". Тај „фантом са више лица", како га помиње у свом сјајном портрету Сретена Марића (*Критичке разгледнице,* Службени гласник, Београд, 2008) може осванути у два времена, књижевна поретка, рода и жанра – не лишавајући се ни прозне структуре, ни поетске провенијенције, ни очигледног, ни невидљивог, бивајући, како Гордић луцидно изналази у есејистичком, рафинираном говору Светлане Велмар, и писмо „заокупљено наткњижевним, колико и стриктно књижевним знаковима" .

Нововремена творевина феноменолошке дистанце, од свих и свега, премоћ нејасног бескраја у игри супститута, у стакленом зденцу виртуалних чуда, придодала је овом спектру есејистичких погледа и могућности Славка Гордића, и подстекстуални *есеј-проблем*, који као окосницу штива нове књиге, која афирмише и отвара похвала есеја – тог

Феникса, што поново се рађа и тамо, или управо тамо, где су прва и последња питања, где се питамо о судбини и смислу духовног посланства и саме речи, искрсавајући као место сусрета, збирка илуминација, чију узорну вредност и смисао Гордић налази у есејима Светлане Велмар Јанковић, где се „Светитељи и просветитељи, песници и приповедачи, критичари и есејисти из различитих периодизацијских и поетичких рубрика српске духовности и књижевности" указују као међусобни, али и њени *сродници* – по запитаности пред вазда подједнако дубоким „тајнама живота и смрти, зла и добра, вере и сумње".

Када у сродности духовних суштина, наиме, у писму својих савременика, чита одсудна питања, Гордић их на свој начин формулише, као дубљи захтев, императив свог времена за надмудривање празнине – будући да управо везе *духовних етимона*, континуум стваралачког у бићу језика и стварности – одржава и сам феномен *душе мисли,* као слободе припадништва надвремену, *животу дела*, чија је посебна, свакад другачија идентификациона карта, ометајући фактор виртуалне игре бескраја, право сваке стваралачке посебности да се обнази, да постоји. Живети, дакле, у свеколиком обујму и дубини не/расветљености и незамењивости коју зовемо живот, далеко од оног простог „подношења живота" коме се у име спиритуалних досега опире Симона Вај – јесте ултимативни отпор супституцијама, што нас, потичући из реалности која нас чини тек *фигуром моћи* своје репрезентативности, одгуркује у неспажено и нечитљиво, као други вид непостојања.

Књижевност, међутим, није сума одговора, већ зборник питања, за које нам, као потрага за одговорима, ни један живот није довољан. И можда је зато ту тај нимало једноставан ни једнострук, Пегазов лет. У његовој метафори је сва дубина контроверзних заплета и егзистенцијалне и

метафизичке збиље, у коју је ово крилато биће са земним обележјима саприпаднички поринуто. Ту лавиринтску, вишезначну тежину, реалност двострукости, чини се, ништа присније не разјашњава до есеј који настаје из пера песника. „Довољна је само *Књига о Змају*, Лазе Костића", пише Гордић, „да увидимо зашто је овај велики српски песник у исти мах и највиталније поетичко извориште и потпора српској поезији и мисли о поезији већ цео један век, толиким општим и књижевним превратима упркос". Као што дах Аријела – катакад ускрслог Феникса, каткад искушеника у монашкој ћелији, или утамњеника у збирним осамама новог доба – опстаје захваљујући мрви тог *упркос*, која носи есеј-песму, уздиже и брани васколико постојање, као инспиративно есејистичко штиво песника Љубимора Симовића (*Титаник у акваријуму,* Матица српска, 2013), коме Гордић у новој књизи посвећује нека од својих најлепших аналитичких читања – налазећи у критичким и полемичким Симовићевим инвективама и песничким опсервацијама – одрешито, виспрено разрачунавање са апсурдима анахронизама, но једнако тако и илузивностима псеудокултурних замена новог доба – али и безмерну отвореност реалне животне позорнице која је несагледива – као она Симовићева велика, отворена сцена Дунава, што „обухвата све крајности, распоне, све нивое, сва времена, све од неолита до Белефа, све од миша до Ахила…". У набоју Симовићевих полемичких ставова, новинских чланака и интервјуа, једнако чистих видика као у његовим поетским медитацијама – сваки је исписани редак, по Гордићу, у самој суштини „сабирни центар песниковог призивања и одгонетања дивотних објава и тајни света и живота".

То што у есејистици својих савременика Гордић налази најлепшу одбрану Речи – саме поезије – још једном потврђује да есеј покреће и храни стварност писма, колико

и живот сам. Поетска и општа егзистенција – исти су витализам, иста нада – иста потреба за корачањем, дисањем, промишљањем. Акција и контемплација – иста јасност неодустајања. Из Гордићевих најинспиративнијих штива исијава метафора преокрета што хаотичност преобраћа у ред, а Адорново питање о смислу певања, након катастрофа, некада, и сад – у епохи „зла које плеше над развалинама зла" (Ален Бадју), када су житељи заданог нам света збуњени, како Гордић пише, „тунелима и серпентинама времена" – води у сплет зачудних, тајновитих, обновитељских енергија што похрањене су у несагледивим могућностима речи, и живота, и тако већ назначују и одговоре Гордићевим питањама: „шта је поезија, где пребива, како и зашто измиче дефиницијама".

„Стварност нашег живота се и не може докучити описом. Њу открива онај ко је мења – макар то звучало идеолошки, дидактички, рецитални. Стварност тек стварањем бива отета ништавилу. Зато само поезија – а не хроника, биографија, дневник, па чак и ни роман и сродне повести – само поезија може да изађе на крај с недогледом и хаосом света. Тек у њеном језику преображен, свеједно да ли сажет или растворен – свет бива узнесен до поретка и смисла", пише Гордић у својој *Размени дарова* (Народна књига, Београд, 2006). „Хладноћа и глад, у Симовићевом стиху", додаје потом, „или, рецимо, убогост у Сапфином (на њеном столу ни меда ни муве на меду) – овековечују и очовечују нашу ситуацију у свету онако како то не чини ни једно сведочанство о људској патњи."

Гордић у напрегнутој текстуалности Књиге, коју посебно живо и сублимно исписује поезија – увек различитог набоја и графије својих аутора – чврсто увезана драмом и трагизмом људске судбине, уочава сродништво најснажнијих ауторских супстрата, и различитих њихових ема-

нација у *мисли која ствара,* блиској есејистичком бићу, и спонтано је преноси, као истинску *размену дарова* овог свог дела, у могући кључ, или водећу ноту својих тумачења најзначајнијих песника краја века, приањући уз изразите идентитете и аутентичност стваралачког писма својих изабраника – кроз обасјања оку иначе недоступних призора фантастике и посебне збиље, интелекта, мистике и снова (Миодраг Павловић, Иван В. Лалић, Алек Вукадиновић, Новица Тадић) – чинећи то уз отворен поглед, у пуној позорности управљен и ка ономе што *мисао о стварању*, управо на делу, у „милости и саблазни језика", рефлектује као ген самог писма, и стварања, свакад другачије обзнањен, као део неокончаног романа о егзистенцији, и недовршене поеме о стварању – сваком невремену упкрос.

„Свет је непротумачив, непредвидљив, хаотичан. Увид о њему не може даље од описа тренутка на малом простору. Свет кључа, свет се тумба, тзв. друштвени закони су недокучиви, ако уопште постоје. Свет историје бива безнадно разнолик, у опреци јучерашњег са данашњим, овдашњег са тамошњим", пише међутим Гордић у својим новим дневничким прозама, што одишу живим отиском конфузије и вреве, тамо где би се радо виделе могућности веза, орођење капиталних вредности, луцидно наслеђе описмењеног, видовитог тренутка. Већ су његове *Критичке разгледнице* увод у поезију нових деценија, али и најава нових Гордићевих текстуалних формата – нацрта, и скице – који не одустају од постојане стратегије формулисања непосредних одговора, и поред неминовне фрагментарности која, „хитрином и близином увида", парира рђавој „бесконачности тоталитета, свега појавног и догађајног", пред којом би рационалан дух препознао само властити корак ка залудности.

Гордићева теза да *песника уистину и пре свега одаје детаљ*, у потпуности одговара есејистичком и стваралачким

налогу *трагања за стварним*, која је инспирисала највеће, па и готово драматске тренутке развоја и преображаја поетског стваралаштва двадесетог века, пре свега у светској литератури, уткавши се у поетику лирског писма, њеног специфичног веризма, снажне воље за исказну непосредност која јој обезбеђује уверљивост и опстајање, *говор самог живота*, а самим тим и наш видовитији ход, напоредно са њим. Највећи читалац претходног века, есејиста и песник Чеслав Милош управо стога је славио вредност „елементарног контакта", оне непосредне провере и увида „помоћу пет чула", која је вреднија од било какве менталне констукције: „Никаква наука ни филозофија не може да замени чињеницу да се песник налази пред стварношћу која је сваким даном нова, чудесно сложена, неисцрпна, и онда покушава да је, колико је могуће обухвати речима".

Нимало конвенциналан, у интимним записима, колико и у анализама појединачних књижевних текстова, Гордић управо из те визуре, коју штити, не заговара изналажење готових формула, већ изнутра растворени, притајени говор облика и речи, оних честица које припадају свеопштем и прастаром искуству песме и света које ће мултидимензионално виђење савремености, чак и пред једноставним поводима и пејзажима, укомпоновати у мала поетска чуда. Његово тумачење штива Љубомира Симовића, и када је то есеј о есеју, похвала је полиграфије и обиља која сасвим одговара модерном поетском оку и сентименту. И када подвлачи: „Песма у прози? Путопис? Песнички манифест? Све то и још понешто, избија, попут понорнице, стихијно колико и законито, у овој књизи Дунаву као природи и култури, чуду и симболу, ходу времена, и тачки свевремена", Гордић у исти мах даје претекст разноликостима поетика које осветљава, својим муњевитим оствртима на песнике, на само песничко биће, вазда, па и данас, затечено између времена и нигдине, у конфузијама сопственог времена

и актуалној знаковној дисперзији, која провоцира вишејезичност њиховог говора, умноженост воље да њиме освоје неразјашњиво – недосежно – чак и у оном себи најближем, сопственом, готово неизговоривом искуству.

Гордићева есејистичка палета на свој начин говори о тези да вишежанровност није само право, већ је и обавеза есејистичког приступа – дакле, и о самом есеју, који полази од несавршене и несвршене садашњости, и стога и сам постаје поема недовршености. А данас можда понајпре – писмо мреже, чија златна утва *није јединство* мисли-слике-бића, већ оглед њиховог *спајања,* покушај уравнотежења осећања блискости с прошлим, али и са искуством ишчезавања, празнине, несигурности и сумњи пред оним што настаје, и неизбежности настајања, мултивалентности Форме, великог непознатог што се скрива иза празине. А ту је већ Полихимнија, богиња поезије, претходница мисли која плеше унутар простора памћења, чију тајновитост генски и имагинативно дописује поетско писмо, преносећи и шаре опсена и варки – ту тако упадљиву тековину данашњице.

Комплексност таквих стваралачких изазова равна је комплексности времена, опрекама у самом поимању књижевних значења, или пак потраге за њима, у тренутку који живимо и који их имплицира. Са истинским разумевањем Гордић стога у новој књизи интерпретира Симовићево одбијање жанровских подела и периодизација, устаљене термине *модерног, авангарадног,* поезије и антипоезије – Симовићев пледоаје за „живу поезију" – ону, која је „жива у језику, жива у проблему, у мотиву, у слици, жива у изразу, жива у открићу, жива у чињеници да казује и открива нешто чега пре ње није било". Есејистичка „скромност" коју помиње Адорно, која еманира уверење да постоји више истина, а да је она основна, везивна, управо та која недостаје, чини и Гордићево трагалаштво отвореним и будним,

у проходима кроз стварност, колико и кроз магичну земљу поезије. Поуздан и обавештен, Гордић је у исти мах и осетљиви тумач, који нове естетичке тензије, различитост поетичких усмерења, сред временских напрслина – управо у живости проблема, израза, или открића – види и као место континутета, које унапређује стваралачко у језику, данас колико јуче, некад, и сад. У језику, по Гадамеру, никада нема почетка од нуле. У успостављању вредносног низа то значи и да „захвалан прималац", како каже давни стих Виљема Блејка, има обилну жетву; у савременом кључу, та жетва није друго до отворени рецептивни паноптикум, који рефлектује добродошлу различитост стваралачког трагалаштва и прегнућа.

Ни хроничар књижевног живота ни књижевни критичар у стриктном смислу, Гордић *усваја* песнике о којима пише и размишља. У детаљима њихових исказних и поетичких опредељења бораве појединачне судбине, плешу светлости и сенке, мали књижевни манифести и тестови опстанка речи саме – и од те вибрантности и промењивости, вере и сумње, усталасава се непрекидно и резонантна збирка Гордићевих одговора који су у исти мах и представа о начину на који поезија живи, опстаје, и стваралачки се обнавља. И када говори о спиритуалности модерне речи (Слободан Ракитић), меморији тла и топлој обичности (Шејмас Хини, Томислав Маринковић, Милуника Митровић), урбаној побуни (Душко Новаковић), реалности поетске меморије, као посебне афирмативне снаге памћења и духа (Енес Халиловић), луцидној хоморности (Рајко Лукач), духовитости и сарказму спрам модерних агресија (Милован Марчетић), егзистенцијалној оштрини (Небоша Васовић) али и новој сензибилности песникиња (Јелена Ленголд, Деана Николић), или о танкој, суптилној линији опробавања песничке речи над тишином (Никола Вујичић), Гордић ова песничка

искуства прихвата у њиховој привилегованој самосвојности, и пуној различитости њихове поетичке, дискурзивне и стилске неспојивости, али и у одликама које му највише говоре о могућностима самог писма да опстане, не као предах од стварности, већ као одговор песничког бића трауматичности актуалног тренутка, или питању древне и вечне метафизичке дубине. Као *осетљивост и бодрост* (Т. Крагујевић) у исти мах, или обнављајућа енергија што замор искуства, кроз семантичке аналогије и паралеле и поетички различито преломљене визуре, преображава у суптилност и снагу „посебне врсте усамљености" (Ненад Милошевић), па и *смелост духа и имагинације,* која контемплацију и акцију, сумарне и суморне рефлексије над речима на умору, сред „набујалих таблоидних флора", и песнику и тумачу поезије дарује као моћ унутарње метаморфозе. Алатка говора ту постаје магијски и магичан инструмент певања, који поетској речи враћа и уверење о сопственом вредносном језгру, као представу о вредности самог постојања, о неминовности и насушности победа и пораза, праху и сјају, без којих би реч остала тек празан рам – слика сени, на мети удесу и ветру. Бити песник, уосталом, данас је као и увек – подсећа Славко Гордић на речи Марка Ристића – „неизлечиво, упкос свему и свима", „тако старински, и помало стидно, и прилично глупо, и смешно свакако. Али неопходно".

Тим пре што се увек нешто, пред нашим погледом, и у нашим судбинама, руши, и када је свакодневност катастрофа питање свих уметничких питања: како живети после *толико смакова* света. Сећамо се, опет, малог есеја Адама Загајевског: „Онако како се и пре живело. Ићи у дуге шетње. Посматрати залазак сунца. Увек веровати у Бога. Читати поезију. Писати стихове. Слушати музику, помагати другима. Сметати тиранима. Радовати се љубави и страховати од смрти. Као и увек".

Писати, и читати поезију, као сам живот. И, као велику Књигу знања, о којој у Гордића сведочи пропратни, и потпорни регистар аутора и дела, на крају његове збирке огледа и скица, као полифонија идеја, и цитата, књижевне, естетичке, филозофске, теолошке провенијенције, која по себи чини отворени, недовршени есеј, књигу могућег новог почетка. Каталог рефлексија, слика и идеја, којим Гордић у самом есејистичком штиву поткрепљује своје читалачке приоритете, претварајући их у исто време у једну над-дисциплинарну читалачку опцију. Јер када брани свој „принцип или каприц" да одбије припомоћ сваког речника симбола – „*шифрарник* који би да схематизује и тиме осиромаши бескрајну разноликост света, језика и поезије", он је писац, аутор, који у суштини брани творачки принцип напосе, али и у есеју самом.

Постоји та зањиханост у есејистичком писму Славка Гордића, која управо кроз густ фокус поетских визија и дисперзивност поетичких праваца, тамне наносе ванкњижевне стварности, и прасак реалија, снег на форзицији, унутарњу језу постојања, зебњу над судбином речи, и веру у њих, ту *реч која мисли* претвара у *мисао која ствара*. Тако – почев од колоквијалне речи и слике „паука" из Паркинг-севиса, која у сјајном причи-есеју („Паук") Гордићеве књиге, преко асоцијативног низа што води до знаног нам Иве Ћипика, или сликовног ткања Милене Павловић Барили, све до паука измишљеног, па загубљеног у шумском пожару Чарлса Буковског, и најпосле, до оног у Десанкиној песми за децу („Пауково дело" из 1943), па и до наслова њене књиге поезије *Паукова љуљашка* – бива исткана сјајна Гордићева *метафора исхода,* језичким таласањем, и *књижевним трансфером*, као путем, оствареним чистом опализацијом вишетекстовности књижевног и уметничког знака, и властитог сатрепета – „из блатне чауре овог света и живота" – што води у нову смисаоност мреже, која чиотаоца и тумача претвара у писца.

И то је Гордић. Са задовољством треба рећи.

И када пише о Благојевићевом стиху, тим блиставо оглашеним моћима звучне гране поетског језика, што артистичким обиљем твори „чаролију која пева", (*Критичке разгледице*), или о Андрићевој реченици, као интригама стила, лексема, заграда, стаза и беспућа, или о „обичним речима", и рубовима рубова – *као одјеку тишине* – којим се Андрићеви записи читају и као „духовна аутобиографија, песма, молитва и завет", (*Огледи о Иви Андрићу*, „Академска књига", Нови Сад, 2013) – у тим мисленим, и креативним сазвежђима, Гордић дијалектички брани суштину речи, између једног *узалуд*, и онда опет једног *свему упркос*, допуштајући да се драма писања рефлектује готово сама, као усталасана „аутобиографска повест" књижевне речи, у сваком времену, али и као способност да опстане и у добима катастрофа, да својом стваралачком природом начини одговор кризи.

А кризе никада нису нове. Иако су изнова фаталне, одсудне – за појединце, културе, народе, цивилизације. „Схватамо да је цивилизација краткотрајна и крхка баш као сам живот", каже Пол Валери, „и да најлепше, најдревније и најуређеније ствари могу да доживе пропаст", а да се у исти мах, „у области мишљења, здравог разума и осећања, рађају необичне појаве, неочекивани парадокси и грубе варке очигледности".

О чему би другом ту могло бити речи, сем о *кризи духа*, којој је овај песник посветио свој есеј, и присећање на предвечерје Првог светског рата, пре равно једног века. О суптилној игри замена, и прикривања, „једне притајене моћи којој је тешко одредити границе и фазе убрзања", а довољна је та једна, „да се брод на валовима толико заљуља, да и најпричвршћеније светиљке попадају". Не читамо ли у овом пасажу анатомију нашег данас, слику интелектуалних и културних опсена, међу којима су обичне лампе,

што се гасе од леда нових зима, и мраза полеглог по електроводовима, мања штета – пред епохом умножених, паметних екрана, која ипак и сама пати од суженог видног поља, конфузије вредности, нехата, и незалечене „хаварије контитуитета".

Ко је рекао да су братства лака? А опет држе на окупу књиге и писце, писце и читаоце, куће знања и домове усамљеника. Времена и душе. Шта тек рећи за несанице, мрак и опсене. Сваки есеј Славка Гордића, у свом непосредном или подтекстуалном набоју, оглед је са њима. Тиха и истрајна побуна против лако нарастајућих раздаљина. Удаљености, од свега, па и од нас самих.

Равнотежа знања и дара чини ова разговорна, обзирна штива, оданог поштоваоца Речи. А његова вредносна обасјања равна су постављању светиљки на учвршћена, сигурна места.

„Светлим, дакле постојим", мисао Јустина Поповића, омиљени је Гордићев цитат. Подсећа на снагу иманенције, сјај невидљиве присутности, духовне дубине сред осетљиве резонаце ране света. Свакад. „Недељом читам теозофска штива", пише у дневничким записима Гордић. Али у празничне часе спадају и његова отварања поетских штива. Светле, чини се, за овог писца, попут *временских капсула*, као посвећена братства дубљег и даљег поимања речи. Као „врховна присност човека са светом и самим собом", како је записано у Гордићевим есејима о савременом песништву („Поетички саморазговор", *Главни посао*, „Дневник", Нови Сад, 2002). Или збирна тачка свеукупних, до краја неоткривених могућности поезије. Као душа речи.

Није ли то и одговор на Гордићева питања о будућности поезије, будућности човека, његовој генеричкој суштини која је и „говор, смех, сан, стид, страх од смрти, способност да ствара свој, људски свет". Обновиво, дакле, суштаство

постојања и форми говора, садржано у несамеривом обухвату поетске речи. И најпосле, и Гордићево и данас актуално, готово закључно уверење о поетској речи, из свих етапа његовог поклоништва песми: „Човек, ако и оде на неку звезду, слетеће на њу у скафандеру поезије".

Поводом књиге Славка Гордића Братсво и несанице", написан поводом књиге Славка Гордића *Сродства и раздаљине* (Огледи и дневнички записи. „Академска књига", Нови Сад, 2014.)

Април – мај 2015.

УЗ ОВУ КЊИГУ

„За један тренутак, и век после", реч изговорена на Првом трансбалканском фестивалу поезије у Солуну, 25. маја 2012, објављена је у јубиларном броју часописа *Градина*, у Нишу, бр. 50-51, 2012. Напомена: У тексту је наведена само година рођења песника Миодрага Павловића (1928), песник је премунуо две године након објављивања овог есеја, 2014.

„Проћи испод чаробног лука" – сећање на пријатеља и дугогодишњег уредника Петру Крдуа – Тања Крагујевић је делимице изрекла на подневном скупу посвећеном овом песнику, преводиоцу и издавачу, одржаном у Свечаној сали Удружења књижевника Србије, 22. јуна 2011, а текст је у целини објављен у часопису *Поља* (јули-август 2011). Петру Крду (1952–2011), био је један од најзначајнијих и вишеструких културних посленика у Србији, српски песник, есејиста и мислилац румунског порекла. Писао је на српском и румунском језику. Преводилац његове поезије са румунског на српски, познат под именом *Владимир Зорић*, био он са̂м.

Текст „Паралелни светови Ђидићеве песме", настао је понад рукописне збирке изабраних и нових песама Љубише Ђидића, јула 2013, а публикован је у књизи *Љувене* овог аутора, објављене 2014 („Шумадијске метафоре", Младеновац).

„Ружа путнице за оностранo" је мали есеј написан у поводу представљања књиге изабраних песама Александра Ристовића *Семенка под језиком* („Агора", Зрењанин и Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин", Зрењанин, 2014), коју је приредила и поговором пропратила Тања Крагујевић. Књига је објављена поводом двадесет година

од песникове смрти, и представљена је у Српском књижевном друштву, а уз текст овог малог есеја и у Студенском културном центру у Београду, 22. априла 2015.

„За паству срца", беседа је Тање Крагујевић, као двадесет и другог добитника награде за целокупно песничко дело „Десанка Максимовић", која јој је на дан песникињиног рођења, 16. маја 2015. године, уручена у Десанкиној завичајној Бранковини.

На дан рођења једног од највећих српских лиричара Стевана Раичковића, у Сенти – градићу који је песник сматрао „једним од својих завичаја" и у њему провео године детињства – 5. јула 2015. године свечано је откривена биста Стевана Раичковића, рад академског сликара Александра Зарина. Овај повратак песника Тиси остварен је залагањем посленика културе Сенте, Петра Терзића, и Оштине Сента, а обележен свечаним програмом на Тиси, под ведрим небом, у присуству песниковог сина Милоша Раичковића и унуке Ане, и бројних гостију. Уз сећања на књижевне великане Сенте, Јована Ђорђевића и Стевана Сремца, и реч председника Матице српске Драгана Станића, беседе су одржали и песници Сенћани – академик Матија Бећковић и Тања Крагујевић.

Беседом „Уметност немогућег, живот", Тања Крагујевић се захвалила на награди „Ристо Ратковић", која јој је уручена за књигу *Ефекат лептира*, у дворишту родне куће Риста Ратковића, у Бијелом Пољу, 5. септембра 2017. Признање су равноправно понели песникиња из Београда, и Балша Брковић из Подгорице, награђен за збирку *Црно игралиште*. Одлуку о овом високом регионалном признању донео је петочлани жири, чији су чланови били Борислав Јовановић (ЦГ), председник, Блага Журић (ЦГ), Фарук Шехић (БиХ), Драган Јовановић Данилов (СРБ) и Томица Бајсић.

Есеј „Градитељ, птица и рушевина, или, коме требају песници" обављен је као поговор књизи поезије Зорана Бундала *Ситнине* (Едиција „Џепни анаграм", Културни центар Новог Сада, 2014, стр. 129-141).

„Кућа од речи, и друге реминисценције", излагање на Округлом столу на тему *Српска поезија данас* (17. септембра 2014), објављено је у сепарату, у оквиру пројекта *Српска књижевност данас, 1, Поезија,* Српске академије наука и уметности, Огранак САНУ у Новом Саду, 2014, стр. 47-57, као и у обухватнијем издању САНУ, Огранак у Новом Саду, *Српска књижевност данас*, 2018, стр. 55-65.

Есеј „Братсво и несанице", написан поводом књиге Славка Гордића *Сродства и раздаљине* (Огледи и дневнички записи. „Академска књига", Нови Сад, 2014), у сажетој форми прочитан је на промоцији овог дела у Атријуму Народне библиотеке Србије, 29. априла 2015, а у целини објављен у часопису *Поља,* година LIX, бр. 495, септембар-октобар 2015, стр. 193-202.

О АУТОРУ

Тања Крагујевић рођена је 1946. године у Сенти, где је завршила први разред основне школе. Школовала се у Београду, где је дипломирала и магистрирала на Филолошком факултету, на Групи за општу књижевност са теоријом књижевности. И данас истиче као подједнако значајна сва три своја града: Сенту, Београд, и Земун (где већ неколико деценија живи).

Прву песничку збирку *Вратио се Волођа* објавила је 1966. године („Прва књига", Матице српске; „Бранкова награда", за ову књигу, исте године), а од тада – више од двадесет песничких књига, као и више књига књижевних есеја – за прву, *Митско у Настасијевићевом делу* (1976) награђена је „Исидорином наградом" за есеј.

Њени микро-есеји о домаћој и светској литератури, емитовани на таласима Радио Београда (Други програм) сакупљени су у три Књиге читања: *Додир пауновог пера,* Књига читања. „Рад", Београд, 1994; *Трепет и чвор*. Друга књига читања. „Рад", Београд, 1997; *Орфеј из теретане.* Трећа књига читања. „Просвета", Београд, 2001.

Збирку есеја о савременим српским песницима *Божанство песме* (о поезији значајних савремених српских песника (Миодрага Павловића, Ивана В. Лалића, Александра Ристовића, Србе Митровића, Душана Вукајловића и Ненада Шапоње) објавила је београдска „Просвета", 1999. Књигу лирских есеја *Кутија за месечину,* објавила је Књижевна општина Вршац, 2003.

Књига *Свирач на влати траве* („Агора", 2006) посвећена је тумачењу поезије Десимира Благојевића, Милоша Цр-

њанског, Васка Попе, Србе Митровића, Мирољуба Тодоровића и Николе Вујчића. Избор есеја о књигама поезије савремене светске и домаће књижевности *Изговорити звезду* објавила је издавачка кућа „Агора", (едиција „Огледало"), 2010, а исте године вршачки КОВ публиковао је нову књигу њених лирских записа и микроесеја *Талог недовршеног*.

Књигу есеја о поезији Србе Митровића, Весне Парун, Александра Ристовића, Новице Тадића, Марије Шимоковић и Петру Крдуа, под називом *Телеграми и молитве*, објавила је издавачка кућа „Агора", 2015. Књигу *Светлост за друге очи*, коју чине есеји о поезији Тасоса Ливадитиса, Ане Бландијане, Саре Кирш, Тараса Транстремера, Александре Ђајић Хорват, као и рефлексије о поезији и музици, објавила је краљевачка „Повеља" (Народна библиотека „Стефан Првовенчани"), 2016. године, као другу књигу едиције „Поезија настаје".

Приредила је тестаментарну књигу стихова модерног класика Србе Митровића (1931–2007) *Маглине, сазвежђа* (Рад, Београд, 2007), за коју је написала поговор; као и књигу изабраних песама Александра Ристовића (1933–1994) *Семенка под језиком,* коју је пропратила обимном студијом о делу овог песника, а коју су, поводом две деценије од смрти песника, објавиле издавачка кућа „Агора", и Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин", из Зрењанина, 2014).

Добитник је значајних признања за поезију. Заступљена је у низу антологија домаће и светске поезије.

Бавила се издавачким радом у београдској „Народној књизи". Уредила је значајна издања (Дела Милутина Бојића, Марине Цветајеве, Антоана де Сент-Егзиперија и друге). Покренула библиотеку савремене светске поезије „Alpha Lyrae", у којој је објављена прва књига изабране поезије код нас будуће нобеловке Виславе Шимбрске, као и низ других кључних имена модерне светске поезије.

САДРЖАЈ

За један тренутак, и век после 7
Петру Крду: *Вечита песма/без разлога* 14
Проћи испод чаробног лука 15
Љубиша Ђидић: *Не могу овакав тамо* 27
Паралелни светови Ђидићеве песме 28
Александар Ристовић: *Ружа за ону која
није овде* 32
Ружа путнице за оностранo 33
Десанка Максимовић *(Чега ли сам сен ја, пролазни
путник кроз оно што пролази)* 38
За паству срца 39
Стеван Раичковић: *Лета на Тиси* 43
О судбинском, у реци повратка 45
Ристо Ратковић: *Бивши анђели* 48
Уметност немогућег, живот 49
Зоран Бундало: *Одисеја* 51
Градитељ, птица и рушевина, или, коме требају
песници 52
Кућа од речи, и друге реминисценције 63
Братство и несанице 79

Уз ову књигу 97
О аутору 101

Тања Крагујевић
ПРОЋИ ИСПОД ЧАРОБНОГ ЛУКА
*
ТАНЕСИ
Београд, Радована Симића Циге 15,
www.tanesi.co.rs
*
За издавача
НЕНАД СИМОНОВИЋ
*
Лектура и коректура
БОЈАНА ГРБИЋ
*
Ликовно-графички уредник
НЕНАД СИМОНОВИЋ
*
Штампа
Штампарија Скрипта, Београд
*
Тираж 300
*
ИСБН 978-86-80430-86-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-4

КРАГУЈЕВИЋ, Тања, 1946–
Проћи испод чаробног лука : есеји и лирски записи / Тања Крагујевић. – Београд: Танеси, 2018 (Београд: Скрипта). – 103 стр. ; 20 cm. – (Библиотека Српска књижевност / [Танеси, Београд])

Тираж 300. – О аутору: стр. 101–102.

ISBN 978-86-80430-86-7

а) Књижевност
COBISS.SR-ID 266816268